

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ BİNGÖL ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Bingöl University
The Journal of Bingöl Studies

Cilt / Volume: 6 Sayı / Issue: 2

BAHAR 2020

Onursal Editör / Honorary Editor

Prof. Dr. İbrahim ÇAPAK

Editörler / Editors

Dr. Öğr. Üyesi Ömer TOKUŞ

Dr. Öğr. Üyesi Nevzat KELEŞ

Dr. Öğr. Üyesi İsmail NARİN

Dr. Öğr. Üyesi Mahmut GİDER

Dr. Öğr. Üyesi Murat ALANOĞLU

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Responsible Editor

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf AYDOĞDU

Tanıtım ve Halkla İlişkiler Müdürü / Advertising and Public Relations Manager

Nimetullah KORKUT

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. James Howard-Johnston	Oxford University, Amerika/USA
Prof. Dr. İbrahim ÇAPAK	Bingöl Üniversitesi, Türkiye/Turkey
Prof. Dr. Abdulvahap YILDIZ	Harran Üniversitesi, Türkiye/Turkey
Prof. Dr. Nurşat JUMADİLOVA	Balashak Academy Karaganda, Kazakistan/ Kazakhstan
Prof. Dr. Arshi KHAN	Aligarh Muslim Universty, Hindistan/India
Prof. Dr. Mehmet BARCA	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Türkiye/Turkey
Prof. Dr. Blagovesta IVANOVA	University of Structural Engineering and Architecture (VSU), Bulgaristan/Bulgaria
Prof. Dr. Abdullah EKİNCİ	Harran Üniversitesi, Türkiye/Turkey
Prof. Dr. Iryna BURLAKOVA	National Aviation University, Ukrayna/Ukraine
Prof. Dr. Abdullah BAYRAM	Nişantaşı Üniversitesi, Türkiye/Turkey
Prof. Dr. M. Mahfuz SÖYLEMEZ	İstanbul Üniversitesi, Türkiye/Turkey
Doç. Dr. İrade MEMMEDLİ	Azerbaijan National Academy of Sciences, Azerbaijan/Azerbaijan
Doç. Dr. Abdullah DUMAN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türkiye/Turkey
Doç. Dr. Cavid QASIMOV	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türkiye/Turkey
Doç. Dr. Mansumeh DAEİ	Tebriz Payame Noor University, İran/Iran
Doç. Dr. Hamza ALTIN	Bingöl Üniversitesi, Türkiye/Turkey
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa GÜNERİGÖK	Muş Alparslan Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ömer TOKUŞ	Bingöl Üniversitesi, Türkiye/Turkey
Dr. Öğr. Üyesi İsmail NARİN	Bingöl Üniversitesi, Türkiye/Turkey
Dr. Öğr. Üyesi Nevzat KELEŞ	Bingöl Üniversitesi, Türkiye/Turkey
Dr. Öğr. Üyesi Mahmut GİDER	Bingöl Üniversitesi, Türkiye/Turkey
Dr. Alexander AKOPYAN	Institute of Oriental Studies, Rusya/Russia
Dr. Öğr. Üyesi Murat ALANOĞLU	Muş Alparslan Üniversitesi, Türkiye

Danışma Kurulu / Advisory Board

Doç. Dr. Ahat SALİHOV	Russian Academy of Sciences, Rusya/Russia
Dr. Firuz FEVZİ	Kabul University, Afganistan/Afghanistan
Doç. Dr. Oleksandr SEREDA	National Academy of Sciences of Ukraine, Ukrayna/Ukraine
Dr. Ilirjana Kaceli (Demirlika)	University of Tirana, Arnavutluk/Albania
Doç. Dr. Celaleddin MİRZOYEV	Termez State University, Özbekistan/Uzbekistan
Doç. Dr. Kayrat BELEK	Manas Üniversitesi, Kırgızistan/Kyrgyzstan
Dr. Valentyna LAGODZINSKA	G.S. Kostiuk Institute of Psychology, Ukrayna/Ukraine
Dr. Victor IGNA	1 Decembrie 1918 Üniversitesi, Romanya/Romania
Prof. Dr. Qasım HACIYEV	Azerbaijan National Academy of Sciences, Azerbaycan/Azerbaijan
Abderrahmane AIT YAHYA	University Hospital Mohammed VI, Fas/Morocco
Prof. Dr. Hüseyin HANSU	İstanbul Üniversitesi, Türkiye/Turkey
Prof. Dr. Sahip BEROJE	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türkiye/Turkey
Prof. Dr. Yılmaz BİNGÖL	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye/Turkey
Prof. Dr. Nusrettin BOLELİ	Bingöl Üniversitesi, Türkiye/Turkey
Prof. Dr. Metin YİĞİT	Dicle Üniversitesi, Türkiye/Turkey
Prof. Dr. Ramazan SOLMAZ	Bingöl Üniversitesi, Türkiye/Turkey
Doç. Dr. Fevzi HANSU	Siirt Üniversitesi, Türkiye/Turkey
Doç. Dr. Abdulaziz KARDAŞ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türkiye/Turkey
Doç. Dr. Sıtkı ULUERLER	Bingöl Üniversitesi, Türkiye/Turkey
Doç. Dr. Kasım TATLILIOĞLU	Bingöl Üniversitesi, Türkiye/Turkey
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet KAYINTU	Bingöl Üniversitesi, Türkiye/Turkey
Dr. Öğr. Üyesi Vedat AVCI	Bingöl Üniversitesi, Türkiye/Turkey
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah TEMİZKAN	Dicle Üniversitesi, Türkiye/Turkey

Bingöl Araştırmaları Dergisi, yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

The Journal of Bingol Studies is an international refereed journal which is published twice a year. Scientific and legal responsibility of the articles belongs to their authors

Bingöl Araştırmaları Dergisi, **SOBİAD**, **İdealonline**, **Google Scholar**, **İSAM**, **BASE**, **Scientific Indexing Services**, **Academic Resource Index (ResearchBib)** veri tabanları tarafından taranmaktadır.

The Journal of Bingol Studies is abstracted and indexed by this indexes: **SOBİAD**, **İdealonline**, **Google Scholar**, **İSAM**, **BASE**, **Scientific Indexing Services**, **Academic Resource Index (ResearchBib)**.

Bu dergi, Bingöl Üniversitesi Bingöl Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, BİNDAY ve Bingöl Belediye Başkanlığının desteğiyle yayımlanmaktadır.

SAYI HAKEMLERİ / REFEREE BOARD OF THIS ISSUE

Doç. Dr. Yunus ESEN	Bingöl Üniversitesi
Doç. Dr. İlyas AKMAN	Mardin Artuklu Üniversitesi
Doç. Dr. M. Zahir ERTEKİN	Bingöl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nurettin BELTEKİN	Mardin Artuklu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ferit YÜCEBAŞ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa GÜNERİGÖK	Muş Alparslan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Vedat AVCI	Bingöl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi M. Yasin TAŞKESENLIOĞLU	Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf AYDOĞDU	Bingöl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Süleyman LOKMACI	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ataman Altuğu ATICI	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İlyas ARSLAN	Munzur Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ÇAĞLAYAN	Munzur Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İsmail SÖYLEMEZ	İnönü Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf ÇİFTÇİ	Muş Alparslan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Adem GÜRBÜZ	Bingöl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İsmail NARİN	Bingöl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bedrettin BASUĞUY	Bingöl Üniversitesi

ISSN: 1309-369X

Dizgi ve İçdüzen: Ankara Dizgi Evi

Baskı: Vadi Grafik.

Basım: Bahar 2020

e-posta: bingolarastirmalari@gmail.com

İÇİNDEKİLER

Muhammed ÇETKİN-İbrahim DAĞILMA MODERN ZAZA EDEBİYATINDA ŞİİR, HİKÂYE VE ROMAN TÜRLERİNE DAİR TESPİT VE TAHLİLLER	7
Rasim BOZBUGA MİLLİYETÇİLİK TEORİLERİ BAĞLAMINDA ZAZA KİMLİĞİ VE ZAZA HAREKETİ	43
Ferhat APUHAN SON YÜZYILDA BİNGÖL'DE YAŞANAN DEPREMLER VE ETKİLERİ	79
Muhammed KÖSE 13359 NUMARALI TEMETTÜAT DEFTERİNE GÖRE XIX. YÜZYILIN ORTALARINDA SİVAS/DİVRİĞİ YAĞBASAN ZAZA AŞİRETİ'NİN SOSYO-İKTİSADİ YAPISI	103
Nimetullah KORKUT-Mustafa KOYUN MURAT NEHRİ'NDE YAŞAYAN BAZI CYPRİNİD BALIKLARDAKİ <i>Diplostomum sp.</i> ENFESTASYONUNUN MEVSİM, KONAK TÜRÜ VE KONAK BÜYÜKLÜĞÜNE BAĞLI VARYASYONLARI	127
Ahmet KIRKAN ZAZAKİ DE ZAYEND	141
Süleyman Dahil Ebu Kaşah TARİHTE DUMİLİ AŞİRETİ	169

MODERN ZAZA EDEBİYATINDA ŞİİR, HİKÂYE VE ROMAN TÜRLERİNE DAİR TESPİT VE TAHLİLLER

Muhammed ÇETKİN¹

İbrahim DAĞILMA²

Özet

Modern ve Modernizm, 17. yüzyıldan itibaren bilim, kültür ve siyaset alanlarındaki gelişmelerle yenilikçi bir bakışla toplumsal değişime ayak uyduran zihniyettir. Modern, yeni ve çağdaş olana tutunur. Modernizm, edebiyat ve sanat akımı olarak da bilinir. Modern edebi türler ‘ulusal, özgürlük, insan öznesi ve sosyal olaylar’ ekseninde insan yalnızlığı, sınırlar, çıkmazlar, gerçeklik, bilinç ve bilinçaltı gibi konuları ele alır.

Modern edebiyat, geleneksel yapı ve anlatımı reddeder, yeni tarzı günün anlayışına uydurmaya çalışır. Modern edebi eserlerde; toplumun değer çatışmaları, insanın bunalımları, karmaşık ruh hali, yerleşik olan değerlere isyanın yanı sıra realist ve alegorik bir anlatım söz konusudur.

Batı edebiyatında 17. Yüzyıldan itibaren etkili olan modern edebiyat, Türk edebiyatında 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren etkili olur. Çeşitli nedenlerden dolayı yazılı edebiyat ürünlerini geç bir zamanda veren Zaza edebiyatında ise modern etki 1980’li yıllardan itibaren görülür. Bu etki, 1990’lı yıllarda belirginleşir ve 2000’li yıllardan sonra adına Modern Zaza edebiyatı denilebilecek bir çerçeveye ulaşır.

Modern Zaza edebiyatında 40 yılı aşan bir sürede modern edebiyatın her türünde eser verilmiştir. Bu türler içinde ‘şiir, hikâye ve roman’ örnekleri daha çok ve daha belirgindir. Bu türler; ‘anadil, ideoloji, bölge şartları, Zazaca okur yazarlık’ gibi birçok problemin gölgesinde ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışma, modern Zaza edebiyatını şiir, öykü, roman gibi türlere dair tespit ve genel değerlendirmeler çerçevesinde ele almaktadır. Bu çalışmada her bir türün Zaza edebiyatındaki gelişim süreci, etkisi ve içeriği ana hatlarıyla öne çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Modern, Edebiyat, Tür, Şiir, Öykü, Roman

1 Dr. Öğretim Üyesi Muhammed ÇETKİN, Bingöl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi. mcetkin@bingol.edu.tr

2 Öğr. Görevlisi, İbrahim DAĞILMA, Bingöl Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi. idadilma@bingol.edu.tr

DETERMINATION AND ANALYSIS OF POETRY, STORY AND ROMAN TYPES IN MODERN ZAZA LITERATURE

Abstract

Modernism is the mind-set that keeps pace with social change with an innovative perspective by taking advantage of the developments in science, culture and politics since the 17th century. The modern clings to the new and contemporary. Modernism is also known as literature and art movement. Modern literary genres address issues such as human loneliness, troubles, dead ends, reality, consciousness and subconscious in the axis of 'national, freedom, human subject and social events'.

Modern literature rejects traditional structure and expression and tries to adapt the new style to the understanding of the day. In modern literary works, there are the conflicts of the value of the society, the crises of the people, the sophisticated mood, the rebellion to the established values and a realistic and allegorical expression.

Modern literature, which has been effective in Western literature from the 17th century, has been active in Turkish literature from the second half of the 19th century. In Zaza literature, which gave written literature products for a variety of reasons at a late time, the modern effect has been seen since the 1980s. This effect became evident in the 1990s and reached a framework that could be called Modern Zaza literature after the 2000s.

In modern Zaza literature, over 40 years, all kinds of modern literature have been written. Among these genres, examples of poetry, stories and novels are more and more apparent. These species emerge in the shadow of many problems such as mother tongue, ideology, regional conditions, and literacy by Zaza.

This study deals with modern Zaza literature within the framework of determinations and general evaluations about genres such as poetry, story and novel. The study also emphasises the development process, effect and content of each genre in Zaza literature.

Keywords: Modern, literature, genre, poetry, story, novel

GİRİŞ

Fransızca bir kelime olan modern, bir şeyin *yeni*, *çağdaş* ve *güncel* olduğunu ifade eder. Avrupa toplumuna “yeni” bir dinamizm veren Rönesans ve Fransız İhtilali gibi gelişmeler aynı zamanda “modern” sözcüğünü öne çıkarır. Modern, olanı kabul ve ona göre şekillenmedir. Sosyolojik bir terim olan Modernizm³, Batıda keşifler, Rönesans ve reform hareketlerinden sonra 16. ve 17. yüzyıllarda *Descartes*, *Montesquie*, *Jean Jack Rousseau* ve *Kant* gibi

3 İzm: Batı dillerinde kullanılan bir son ektir. Sonuna geldiği kelimenin anlamı ile ilgili olarak onu benimseyen, sahiplenen anlamları verir. Aynı zamanda bu tipik görüşleri, özel düşünce sistemlerini ifade eder.

düşünürlerle başlayan bir fikir hareketidir. Modernizm 18.yüzyıldan sonra gelişir ve 20. yüzyılda II. Dünya savaşına kadar etkilerini yoğun bir şekilde hissettirir. Modernizm, aslında Batı'da kiliseye karşı bir tepki olarak doğmuş ve zamanla "gelenek, adet, din, ahlak..." gibi toplumsal dinamikleri çok önemsemeden yer yer de reddeden bir tutumla yeni, çağdaş olanı, ulus ve bireyi öne alan bir anlayışı felsefe haline getirerek etkisini devam ettirmiştir.

Edebiyatta "klasik" belli bir gelenek çerçevesinde üretilen veya kendileri gelenekleşmiş olan eserler için kullanılır. "Modern" ise, "gelenekten kopan", "geleneğe karşı" olarak üretilen eserler için kullanılır. Aslında toplum ve bireylere nazaran ikisi de farklı anlamları olan tartışmalı kavramlardır. Modern edebiyat denince de dergilerle başlayıp serbest tarzda yazılan şiir, hikâye, roman, öyküleri içine alan çerçeve akla gelir...

Osmanlı'da modernist etki, 1839'da Tanzimat Fermanı'yla başlar. Bu tarih Osmanlı için bir medeniyet ve kültür değişikliği ve bu değişikliğin dayandığı Batılılaşma olgusunun belirginleştiği bir sürecin başlangıcıdır. Batıyla ilişkiler, aydınların Batılı bir dili öğrenmeleri, Batı edebiyatından çeviriler, Batıdaki fikir akımlarının tesirinin yanında bu aydınlarda bir kültür ve medeniyet değişimine neden olur. Sosyal, ekonomik ve siyasî hayatta meydana gelen değişiklikler edebiyata da yansır.

19. yüzyılda başlayan Batılılaşma ve modernleşme etkisiyle *gazete, şiir, roman, hikâye ve tiyatro* gibi yeni türler denir. Osmanlı idaresindeki birçok ulusta bu etkiyle edebiyatta modern, çağdaş bir evrilme görülür. Bu toplumlarda Batı düşüncesinin etkisiyle edebiyat 'klasik ve folklorik' ağırlığını yitirerek 'modern' bir temel üzerinden yeniden inşa edilir.

Batılılaşma ve modernleşme süreci ulusal bir çerçeveye bağlı ilerlediği için kimi toplumlar, olumlu kimileri de olumsuz etkilenir. Türk ulusalcılığına bağlı Türk olmayan mensubiyetlerin inkârı, ikinci bir dilin tanınmaması ve bu dillerin konuşulmasına yönelik ciddi bir hazımsızlık, dil ve aidiyetlere dönük asimilasyoncu ve baskıcı tutumlar Zaza ve Kürtler da 1920'li yıllardan itibaren hissedilir. Bu olumsuz etki 1960'lı yıllarda daha da şiddetlenir, 90'lı yıllarda adeta tavan yapar. Bu olumsuz etki Kürt ve Zaza edebiyatını ciddi manada etkiler. Bu iki dilin temsilcileri 1970'ten ve 2000'nin başına kadar yurt dışında -özellikle Batı ülkelerinde- bu dillerin gelişimi için çeşitli kültürel faaliyetlere girişmiş. Bu üretkenlik zamanla bir diaspora edebiyatı ortaya çıkarmıştır. Diaspora süreci Kürtçe ve Zazaca için zorlu olmuştur; çünkü yazılı alanda hiç ya da güçlü olarak kullanılmamış, uzun süre yasaklanmış bu iki dil için, edebi eser yazmak zor olup fedakârlık istemekteydi.

Zazaca; Farsça, Kürtçe, Soranca, Lurca ve Goranca'ya oranla yazılı alanda daha geç kullanıldığı için modern edebiyatla geç tanışmıştır. Bu, modern Zaza edebiyatını bekleyen ve acilen aşılması gereken bir diğer önemli husustur.

Zazaca modern anlamda ilk kez 1963'te Roja Newe adlı tek sayılık gazete de yayımlanan *Macera î Silêmonê Gince* adlı hikâyeyle okuyucu karşısına çıkar.⁴ 1970'li yıllarda Kürt ve Zazalarda ulusal bağlamda bir siyasi bilinçlenme olunca bu edebiyata da yansır. 1979-80 yılları arasında 4 sayı olarak yayımlanan Tirej dergisi bu yönüyle önemli bir adımdır. Dergicilik ve dergiler, Modern Zaza edebiyatının oluşumu, ilerlemesi ve bilinmesi yönüyle önemli işlevler üstlenir. *Çıra, Hevi, Kormışkan, Ayre, Piya, Vate, Şewçila* ve *Vir* gibi dergiler 1990'lı yıllardan günümüze modern edebiyat anlamında sayılabilecek dergilerden öne çıkmaktadır. Modern Zaza edebiyatında *şiiir*, *hikâye*, *roman*, *tiyatro*, *deneme*, *anı*, *biyografi* ve *mizah* gibi modern türlerde 1995'ten bu yana 25 yıllık gibi kısa bir sürede 200 dolayında eser yazılmıştır.

Bu çalışmada Modern Zaza edebiyatının serencamı ilk önce kronolojik olarak değerlendirilecek ve ardından *şiiir*, *hikâye* ve *roman* gibi başat türlerin serüveni işlenecektir.

I. KRONOLOJİ (DURİKÊ TARÎXÎ)

Modern Zaza Edebiyatı'nda edebi türlerle ilgili genel değerlendirmelere geçmeden bu sürecin kronolojik olarak bilinmesi ve incelenmesinde fayda vardır. Zaza edebiyatı, sözlü gelenek yönüyle güçlü olsa da yazılı edebiyat yönüyle daha yeni sayılır. Klasik ve Halk edebiyatı tarzındaki çalışmalar dâhil Zazaca ilk yazılı eser 120 yıl önce yazılmıştır. Bu süreç, 1963'e kadar birkaç klasik çalışmayla sınırlı kalır. 1963'te bir hikâye ve halk türküsü hariç 1980 yılına kadar Zazaca başka eser yazılmamıştır. Zazaca yazılı üretim azlığının birçok sebebi vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

- Cumhuriyetten önce eğitim ve öğretim merkezi medreselerdi. Medreselerde eğitim dili olarak Arapça, Farsça ve Kürtçe yaygındı. Muhtemel, Farsça ve Kürtçe Zazacayla aynı dil ailesinden olduğu ve anlaşılma zorluğu olmadığı için Zazaca ihtiyacı hissedilmemiştir. Zazaca ilk eserin bir tepki sonucu yazılması bu nedeni güçlendirmektedir.⁵

4 Nevzat Anuk, "Kürt Gazeteciliği ve Zazaca", *II. Uluslararası Zaza Tarihi ve Kültürü Sempozyumu* (04-06 Mayıs 2012), Bingöl Üniversitesi Yayınları, Bingöl 2012, s. 694.

5 Şefik Korkusuz, *Tezkire-i Meşayih-i Amid (Diyarbakır Velileri I-II)*, İstanbul 2004, s. 64.

- Zazalar, genellikle dağların nehirlerle yakın olan bir kısmında hayvancılık ağırlıklı bir yaşam sürdürmüşler ve toplu olarak okul ve şehir olgusuyla 1960'lı yıllarda karşılaşmışlardır.
- 1800'lü yıllardan itibaren hissedilir, İttihat ve Terakki'yle gözle görülür ve Cumhuriyet'le ete kemiğe bürünen ideolojik baskılar ve iktidarların gadri Zazaca yazılı ürün verilmemesini çokça etkilemiştir.
- Modern edebiyat kapsamına giren eserleri hem tür hem kronolojik tarih olarak belirlemede *eserler üzerinde ciddi çalışmalar yapılmamış olması, bazı eserlere ulaşamama ve onlardan haberdar olamama, kimi eserlerin mevcut baskılarının tükenmiş olması* gibi nedenler bir zorluk ve problem olarak önümüzde durmaktadır. Bu sebeple, bu çalışmada ilgili bir eserin türü veya iklimi noktasında ileri bir süreçte farklı değerlendirmeler önümüze çıkabilir. Tespitlerimiz, mutlak doğruluktan ziyade çalışma boyunca ulaşabildiğimiz veriler bağlamında değerlendirilmelidir. Bu çerçevede 1963'ten günümüze kadar Modern Zaza edebiyatının yazılı serüveni kitaba dönüşmüş çalışmalar üzerinden kısa bir kronoloji olarak şöyledir:

- 1- Doğan Kılıç Şihhesenanlı'nın⁶ 1963'te İstanbul'da tek sayı olarak çıkardığı *Roja Newe*⁷ adlı bir Kürtçe gazetede iki Zazaca metin yayımlanır. Bu iki Zazaca metinden biri gazetenin dördüncü sayfasında *Macera î Silêmonî Gince* adlı bir hikâye, diğeri gazetenin dördüncü sayfasında Bingöl yöresine ait *Xona Hecî* adlı şarkıdır.⁸ *Macera î Silêmonî Gince* öykü tarzında bir metin olup 1938 Dersim'inden ve bu dönemde sürgüne edilenlerin dramatik yaşamları Süleyman Ağa'nın yaşadıkları etrafında ele alınır.
- 2- 1975-78 arasında *Riya Azadî*, *Roja Welat* ve *Devrimci Demokrat Gençlik* gibi dergi ve gazetelerde folklor derlemesi ve kısa haber şeklinde birkaç Zazaca metin vardır.
- 3- 1979'da İzmir'de *Tîrej* isiminde Kürtçe ağırlıklı bir dergi yayın hayatına başlar, dergi sadece dört sayı yayımlanır.⁹ Zazaca için modern kabul edilen ilk metinler, bu dergide yayımlanır. Dergideki Zazaca metinler

6 İbrahim Bulak, "Kayıp Bir Kürt ve Alevi Aydını: Doğan Kılıç", *Y. Özgür Politika*, 26 Mart 2019.

7 Roja Newé: Kürtçe-Türkçe Gazete, Yıl: 1, Sayı: 1, 15 Mayıs 1963.

8 Anuk, 694.

9 Yusuf Aydoğdu, "Modern Zaza Hikâyeciliğinin Tarihsel Serüveni", *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*, Yıl:1, Cilt:1, Sayı:1, Ocak 2015, s. 55-66.

şiiir ağırlıklıdır. *Engiştê Kejê* adlı ilk Kırmancca/Zazaca öykü, M. Birîndar mahlasıyla 1980'da bu derginin 2. sayısında yayımlanır.¹⁰ Bu öykü, **ilk modern öykü** kabul edilir. Tîrej'in ilk sayısında, Nazım Hikmet'in *Onlar* adlı şiiir çevirisi, 2. sayısında *Etnik* ve *Kitabê Ramitey* adlı iki modern şiiir ve *Ê Ma Wo* ve *Bimusne* adlı iki kısa şiiir vardır. Derginin her sayısında Malmîsanij, Dewij, Pankisar Zerteng ve Roşan Bariçek gibi mahlaslarla folklor, dilbilgisi, şiiir, çeviri ve öykü türünde yazılar yazan kişi Mehmet Tayfur'dur.¹¹ Bu bağlamda, Malmisanij, modern Zaza edebiyatını başlatan kişi kabul edilir.

- 4- 1980'li yıllar Türkçe dışındaki diller için zorlu yıllardır. 80 askeri darbesi, Türkiye'de dini, siyasi ve etnik hiçbir muhalefete tahammül etmez, göz açtırmaz. Yazılı Zaza edebiyatı açısından ilk ürünler, bu darbenin gürültü, baskı ve endişesi ile gelişme gösteremez. Bu darbeyle birlikte Kürtçe ve Zazaca dergi, gazete ve yayınevleri kapatılır. İlgili sorumlular ya cezaevine atılır ya da yurt dışına kaçar.
- 5- Modern anlamda başlayan Zazaca dil ve edebiyat çalışmaları Avrupa'da sürdürülür. Zaza edebiyatı için adına diaspora diyebileceğimiz bir dönem başlar. 1980 darbesinden dolayı Avrupa'ya taşan Zazaca ve Kürtçe çalışmalar en yoğun bir şekilde İsveç'te yapılır. Bu sebeple Kürt ve Zaza edebiyatına "İsveç ekolu" diye bir kavram girer.¹² 1980'li ve 90'lı yıllarda Avrupa'da yayımlanan *Hêvi* (Paris-1983), *Çıra* (1995), *Armanç*, *Berbang* ve *Dengê Komkar* gibi Kürtçe dergilerde Zazaca yazılar yayımlanır. Bu dergilerde çıkan metinler, daha çok folklorik yazılar, gramer ve sözlük ve transkript çalışmalarıdır.
- 6- 1980'li yıllarda Kürtçe dışında Türkçe ve Zazaca yayımlanan 'Arye, Ware, Tija Sodiri, Kormışkan, Piya, Raya Zazaistani, Vengê Zazaistani, Zazaki, Zerq, Raştiye, Desmala Sure, Waxt ve Çime gibi dergiler de vardır. Ebubekir Pamukçu ve Seyfi Cengiz isminin öne çıktığı Zaza ulusçuluğu anlayışıyla siyasi bir çerçeve takip eden bu dergilerin tamamına yakını Zazaları bir etnisite ve Zazacayı bir dil saymışlar. Bu süreçte Avrupa'da tamamıyla Zazaca yayımlanan dergiler *Kormışkan* (1995-97), *Tija Sodiri* (1995-2001), *Vate* (1997-)¹³ ve *Zaza Press'tir* (2000-2005).

10 M. Brîndar, "Engiştê Kejê", *Tîrej: Kovara Çande û Pişeyî*, Hejmar: 2, Sal 1980, İzmir, s. 32-37

11 Roşan Lezgîn, "Destpêkê Edebiyatê Modernî yê Kırmancî (Zazakî)", *Vate, Kovara Kulturî*, Numre 34, İstanbul 2010, s. 66-72; Bkz. Tîrej, 1.Sayı, İzmir 1979, s. 43-45.

12 Lal Laleş, "Türkiye'de Kürtçe Edebiyatı", *Notos Öykü*, Ağustos Eylül 2008, sayı: 11, s. 45-49.

13 1997'de "Kovara Kulturî" logosuyla Malmisanij'in baş redaktörlüğünde İsveç'te 3 aylık olarak yayımlanmaya başlayan *Vate* dergisi 22. Sayısından itibaren Türkiye'de yayımlanır. Modern Zaza edebiyatı açısından önemli bir yere sahip olan bu dergi hala yayım ha-

- 7- Dil ve edebiyat; devlet idaresi, üniversite, bilim ve sanat akademik ortam ister. Kürtler ve Zazalar kendi adlarıyla bir devlet idaresine sahip olmadıkları ve ilgili iktidarlar da bu iki toplumun edebiyat ve dilleri için sağlıklı adımlar atmadığı için bu sorunlarla ilgilenmek ve gündem etmek ister istemez bu yıllarda sivil yapılara ve siyasi hareketlere düştü. Bu yapıların çoğu ya baskılar ya ideolojik yaklaşımlar ya da imkânsızlıktan dolayı güçlü dil ve edebiyat çalışmaları oluşturamamışlar. Bu dönemde birkaçı hariç Zazacaya yer veren dergi ve gazetelerin çoğu ideolojik bağlamda siyasi hareketlerin bir yayım politikası görevi üstlenir.
- 8- Zazaca dergiciliğin Türkiye'deki serüveni Erzurum Atatürk Üniversitesi'ndeki bir grup Zaza öğrencinin fanzin tutkusuyla 1997'de başlar. "Edebiyat o ê bin" logosuyla 3 sayı yayımlanabilen bu dergi *Vatı* dergisidir. Modern Zaza edebiyatı, *Miraz*, *Vate*, *Veng u Vac*, *Şewçıla* ve *Vir* gibi dergilerle önemli mesafeler kat eder.
- 9- Malmisanij, daha önce Tirej dergisinde yayımladığı şiirleri *Herakleitos* ismiyle kitap olarak 1988'de yayımlar. Bu kitap, Zazaca **ilk modern şiir kitabı** sayılır.¹⁴
- 10-Zaza edebiyatında **ilk hikâye kitabı** Kemal Astore'nin 1994'te yayımlanan *Cer Hard Cor Asmen*¹⁵ adlı kitabıdır. İkinci hikâye kitabı *Heqie Mergariji*(Hakkı Çimen'in 1996'da yazdığı *Budelaê Gırşi* adlı eserdir.¹⁶ Roşan Lezgin'in *Binê Dara Valêre de* adlı öykü kitabı 2002'de yayımlanır. Bu kitap, modern tarzda **ilk öykü kitabı** sayılır.¹⁷
- 11-Zaza edebiyatında yayımlanan **ilk roman**, Mehmet Gülmez'in 1996'da kaleme aldığı *Dêrsim'ra ve Dare Estene SEYÎT RIZA* adlı eserdir.¹⁸ Deniz Gündüz'ün 2000'de kaleme aldığı *Kilama Pepûgî*¹⁹ adlı roman Zazaca/ Kırmanca **ilk modern roman** sayılır.

yatına devam etmektedir. Dergi, aynı zamanda **en uzun soluklu Zazaca dergi** özelliğine sahiptir.

14 Bkz. Malmisanij, *Herakleitos*, Jîna Nû Yayınları, Uppsala 1988.

15 Verlag J. B. Metzler, *Interkulturelle Literatur in Deutschland: Ein Handbuch*, Stuttgart 2007, sayfa: 470.

16 İlyas Akman, "Kitabê Budelaê Gırşi de Meseleya Sunî û Elewîyan", *Dil Bilimleri Klasik Sorunlar Güncel Tartışmalar*, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, Mardin 2018, s. 699-709.

Bkz. Heqie Mergariji, *Budelaê Gırşi*, *Pirevi Yayıncılık*, İstanbul 1996.

17 Bkz. Roşan Lezgin, <http://www.zazaki.net/yazi/modern-kirmanca-zazaca-edebiyati-168.htm>, Erişim Tarihi: 30.03.2020; Aydoğdu., s. 55-66.

18 Bkz. Mehmet Gülmez, *Dêrsim'ra ve Dare Estene SEYÎT RIZA*, Zed Yayınları, İstanbul 1996.

19 Bkz. Deniz Gündüz, *Kilama Pepûgî*, Vartan Yayıncılık, Ankara 2000.

- 12-**Zaza tiyatrosu için 1980 sonrasına gidebiliriz. İlk tiyatro çalışmaları Avrupa’da kültür gecelerinde sahnelenen skeçlerdir. Botan Tiyatro Grubu 1990- 91 yıllarında Almanya’nın Köln şehrinde sahnelediği ‘*Mem û Zin*’ adlı oyunda Kürtçe ve Zazacaya yer verir. Zaza edebiyatında hem metin hem de oyun şeklindeki ilk çalışmalar İlhami Sertkaya’nın *Hesrete, Doxtor Laser* u *Xilamalo Muduro* adlı üç çalışmasıdır.²⁰
- 13-**Anı niteliğindeki ilk kitap Munzur Çem’in *Hotay Seré Usivé Qurzkızı*²¹(1992) adlı eseridir. Bu eser, roman kapsamlı bir anı kitabıdır.
- 14-**İlk biyografik eser Haydar Işık’ın *Memik Axawo Dêrsimij*²²(1994) adlı eseridir.
- 15-**Röportaj türündeki ilk eser Hakkı Çimen’in *Torne Sey Rızay Qesey Keno*²³(1996) adlı eseridir.
- 16-**Deneme türü için ilk eser Hüseyin Aygün’ün *Eve Tarixê Ho Têri Amaene*²⁴(2007) adlı eseri sayılabilir.
- 17-**Zaza edebiyatında kısmen veya tümüyle fıkra ve mizah kapsamına giren ilk üç kitap şunlardır: Mustafa Düzgün, Muzır Comerd ve H. Tornêcengi’nin ortaklaşa yaptığı derleme türünde *Dêrsim de Dıwayi, Qesê Pi-Kalikan, Erf u Mecazi, Çibenoki, Xeletnaeni*(1992) adlı çalışma²⁵, Kemal Astore’nin *Mertelei, Musqulki u Kai*(1996) adlı kitabı²⁶ ve Xal Çelker’in *Ebe Yaraniye Kewtime Rae*(1998) adlı kitabıdır²⁷.
- 18-**Zaza edebiyatında gezi yazısı niteliğinde dergi ve gazetelerde yazılan metinler vardır. Roşan Lezgin’in 2010’da Kürtçe’den çevirdiği Andranik’in *Dêrsim, Raywanî û Cografya* adlı eseri ilk gezi yazısı sayılır.²⁸ 1900’da yazılan eser Ermenice’dir.²⁹

20 Bkz. <http://www.basnews.com/index.php/tr/culture-arts/371543>, 29.05.2018; Ferhat Pak, “Nuştoğ İlhami Sertkaya’dı Reportaj”, *Çime*, Serr 3, Umar, Payız 2007, r. 14-17; Asmêno Bêwayir, “İlhami Sertkaya de Mobet”, *Miraz*, Serre: 1, Umar: 2, Sibat 2007, r. 40-44.

21 Bkz. Munzur Çem, *Hotay Serra Usifê Qurzkızı*, Weianên Roja Nu: 33, Stockholm 1992.

22 Bkz. Haydar Işık, *Memik Axawo Dêrsimij*, Tadayox: Mihem Himbêlij, APEC Yayınları, Stokholm 1994.

23 Bkz. Hakkı Çimen, *Torne Sey Rızay Qesey Keno*, Pir Yayınları, İstanbul 1997; Murat, Varol “Zazaca Yazılan Eserlere Dair Bir Bibliyografya (1899-2014)”, *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*, Yıl:1, Cilt:1, Sayı:1, Ocak 2015, s. 39-54.

24 Bkz. Hüseyin Aygün, *Eve Tarixê Ho Têri Amaene*, Yazılama Yayımevi, İstanbul 2007.

25 Bkz. Mustafa Düzgün, Muzır Comerd & Hawar Tornêcengi, *Dêrsim de Dıwayi, Qesê Pi-Kalikan, Erf u Mecazi, Çibenoki, Xeletnaeni*, Berhem Yayınları, Ankara 1992.

26 Bkz. Kemal Astore, *Mertelei, Musqulki u Kai*, Zed Yayınları, İstanbul 1996.

27 Bkz. Xal Çelker *Ebe Yaraniye Kewtime Rae*, Tij Yayınları, İstanbul 1998.

28 Bkz. Andranik, *Dêrsim Raywanî û Cografya*, Kurmancca çev. Roşan Lezgin, İstanbul 2010.

29 <https://www.arasyayimcilik.com/tr/kitaplar/dersim-seyahatname/141>, Erişim: 01.04.2020

19-Modern Zaza edebiyatı kapsamında ayrıca radyo, televizyon ve sinema alanında yapılmış ve devam eden kayda değer çalışmalar vardır. Çocuk edebiyatı bağlamında henüz çok modern bir çerçeveden bahsedemsek de 'masal, oyun, bilmece ve resimli öğretici hikâyeler' şeklinde azımsanmayacak çalışmalar vardır.

II. MODERN ZAZA EDEBİYATINDA TÜRLER

Edebiyat, malzemesi ses, sözcük ve anlatım olan bir güzel sanattır. Bu sanat alanında oluşan ve yazılan her eser için dışsal biçim ve içsel bir biçim vardır. Eserler, bu biçim ve biçime bağlı olarak ölçü, düzen, yapı, tutum, ton ve amaç gibi yönlerden konu ve seslenen kitle olarak temellenir. Edebi eserlerin bu şekilde temellenmesi edebi tür olarak bilinir.³⁰

Günümüzde metinlerin türlere ayrılmasında daha çok dil ve üslup, metin kurgusallığı, metin yazarı ve okurunun tutumu etkili olmaktadır.³¹ Edebiyat türü, biçim ve içerik yönüyle ortak kurallara bağlı oluşur. Tür, fen bilimlerinden edebiyata geçmiş bir kavramdır. Soy ve nitelikçe birbirine benzeyen canlı cansız kümeleri tür olarak adlandırılmıştır. Edebi bir eseri bir tür içine dâhil etmemiz için biçim ve öz yönüyle ona benzer eserler kümesinin olması lazımdır.³² Edebi eserleri *destan*, *masal*, *roman*, *şiir* ve *hikâye* gibi türler başlığında isimlendirmemiz bu gerekçeyledir.

Edebi türler zaman, zemin, toplum ve sanat akımları etkisiyle oluştuğu gibi bazen bir edebi tür özelliklerini değiştirerek karşımıza yeni bir tür olarak çıkabilir. *Mesnevi*, Doğu toplumlarının ortak duyuş ve düşünüşün ortaya çıkardığı bir tür olduğu gibi *roman* Batı düşüncesinin ortaya çıkardığı bir türdür. *Tiyatro*, dramatik şiirin zamanla yaşadığı değişim ve dönüşümün ortaya çıkardığı bir tür olarak karşımıza çıkar.

20. yüzyıla kadar edebi türler, genellikle klasik bir tasnif içinde ilerlerdi. Örneğin bir Divan edebiyatı şairi eserini tasniflenmiş bazı türlere bağlı oluştururdu. Modern edebiyatla birlikte toplu edebiyat çıgırları devri kapanmış, şahsi çıgırlara bağlı yepyeni türler ortaya çıkmıştır.³³ Siyasi, ekonomik, askeri, teknolojik ve kültürel alanlarda uluslararası ilişkilerin artması ve yoğunlaşması da başka edebi türleri ortaya çıkarmıştır. Modern edebiyatta en etkili ve hemen hemen tüm ulusal edebiyatlarda belirgin olan türler şunlardır:

30 R. Wellek, ve A. Warren, *Yazın Kuramı*, Çev. Y. Salman, ve S. Karantay, İstanbul 1982, s. 317.

31 Emin Özdemir, *Edebiyat Sözlüğü*, Ankara 2014, s. 367.

32 Ahmet Kabaklı, *Edebiyat Türleri*, İstanbul 2016, s. 7.

33 Kabaklı, s. 7.

Roman, hikâye, şiir, anı, günlük, deneme ve biyografi...

Zaza edebiyatında 1980'den itibaren modern tarzda edebi türlerde eserlerin ilk örnekleri verilmiş ve bu yelpaze 2000'nin başından adına Modern Zaza edebiyatı denilebilecek bir kapsama ulaşmıştır.

1. ŞİİR

Şiir, kişi ve toplumların duyuş, düşünüş, neşe, keder, hüznün ve aşkının günlük dille ifade edilmesinin farklı bir boyutudur. Şiir; insanı özünden, yüreğinden ve ruhundan yakalayıp çarpan, sendeleten, düşündürten, neşelen-diren, hüznülendiren ve ötelere kuş misali uçuran bir sanattır. Şiir, eşyanın hakikatini, yaşamın gizemini, inancın gerçeğini aramaktır. Şiir; öfke, nefret, heyecan ve ıstırapların; ümit ve düş kırıklığıyla içinde yeşerip boy saldığı toplumun soluğudur.

Şair de yerine göre bu toplumun soluk borusu, akciğeri; bazen de dili ve kalbidir. Elbette şiir kendisine annelik yapan toplum, kültür ve inancı dikkate almadan anlaşılmaz.

Söz söylemek insana özgü nimetlerdendir. Birçok dönemde "**şiir ve şair**" toplum için bir pusula olmuş, kitleleri etkilemiş, onların inançlarına şekil vermiştir. Yunan medeniyeti, Orta Asya'daki Türk toplumu ve İslam öncesi cahili Arap milleti bu etkilenmenin en bariz örneğidir.

Zaza edebiyatında şiirin ilk izlerine sözlü edebiyatta türkü, ağıt ve ninniler olarak rastlarız. Yazılı edebiyatta ilk şiir örnekleri mevlid olarak karşımıza çıkar. Modern tarzda değerlendirebileceğimiz ilk şiir örnekleri 1979'da *Tirêj* dergisinde Malmisaniy'in yazdığı kimi şiirlerdir. *Tîrêj* dergisi Modern Zaza şiiri açısından önemli bir yere sahiptir. İlk sayısında, *Nazım Hikmet'in "Onlar"* adlı şiir çevirisi ile derginin 2. sayısında Zazaca modern edebiyatın ilk örnekleri sayılabilecek *Etnik* ve *Kıtabê Ramıtey*³⁴ adlı iki modern şiir, 4. Sayısında *Ma Çi Wast, Errik* ve *Deza*³⁵ adlı iki üç şiir vardır. *Tîrêj* dergisinde yayımlanan bu şiirler daha sonra Malmîsaniy tarafından 1988'de *Herakleîtos* ismiyle bir kitap şeklinde yayımlanır.

20 şiirin yer aldığı *Herakleîtos* Zaza edebiyatında **modern anlamda ilk şiir kitabı** kabul edilir. Malmisaniy, şiir kitabını İsveç'te ikamet ettiği dönemde çeşitli zorluklardan dolayı sınırlı sayıda bastırır. Şu an baskısı elimizde olmayan bu kitabın sonraki şiir çalışmalarını ne kadar etkilediği söylemek

34 Tirêj, Kovara Çandi u Pişeyi, Evren Matbaası, 2. Sayı, İzmir 1980, s. 27-29.

35 Tirêj, Kovara Çandi u Pişeyi, Çapxana Kurd, 2. Sayı, Sweden 1981, s. 59-64.

zordur. Şair, yazdığı her şiirin altına tarih düşmüştür. Bu da şiirin yazıldığı dönemle ilgili süreci anlamaya el vermektedir.

Modern Zaza şiiri kapsamına dâhil edilebilecek şiir, 80 sonrası yazılan şiirdir. Zaza şiiri, modernleşme yönüyle Türk ve Kürt şiirinin bir parçası gibi durmaktadır. Yapısal benzerlik, estetik kaygı ve şiir poetikası yönüyle Türkçe şiirin çok uzağına düşmeyen modern Zaza şiiri dil yasakları, farklı politik anlayışlar ve ulusallaşma çabası sebebiyle Türkçe şiirin birkaç tük gerisindedir. Modern Zaza şiiri ve diğer türler için var olan çabayı Tanzimat dönemindeki Türk edebiyatına benzetebiliriz. Zaza yazarların çoğu birkaç türde eser verdiği görülmektedir. Bu kaygı, ister istemez edebi anlamda beklenen verim ve kaliteye ulaşmayı zorlaştırmaktadır.³⁶

Zaza şiiri için bir kategori oluşturmak istendiğinde '*toplumsal ve folklorik*' şiirin ağır bastığı, siyasal eğilimler, imgeci şiir ve metafizik şiirin ise sınırlı kaldığı görülür.

Şiir bir dilin sesi, acısı, sevinci, haykırışı, müziği ve vurgusu olduğu gibi manevi ve ruh dünyasının da tercümanıdır. Zazaca, müzikal ahengi olan ritmik bir dil olduğu için türküşen Zazaca şiirlerde bu güçlü lirizm tüm yönleriyle hissedilir. Zazaca şiir kitaplarında modern tarz şiirlerin yanı sıra halk edebiyatındaki 'taşlama, didaktik ve fabl' türü şiirlere de rastlamak mümkündür. Modern tarzdaki Zazaca şiirler çoğunlukla serbest tarzda yazılmıştır. Bu şiirlerde şiirsel bir hava göze çarpar. Kafiye, ölçü gibi şiirin ahenk unsurlarıyla yazan şairlerde vardır.

Zaza şiirinde genel çerçevede *dini, milli ve ulusal durum, sıla ve benzeri özelemler; bunların kişiler üzerinde oluşturduğu etki ve sarsıntı* öne çıkar. Bu etki ve sarsıntı şiirin derinlerinde hissedilir. *Dert sevinç, acı mutluluk, isyan hoşnutluk, gelenek kentsellik, bireysellik toplumsallık, dini boyut ve serbest beklenti*' gibi birçok zıt ve farklı tema şiir örgüsü içinde birbirini tamamlar. Modern Zaza şiiri diyebileceğimiz kapsam sloganik, ajitatif ve didaktik bir söylemle ilerler. Kimi şairlerin yazı dilinde yeni bir seyir izlediği ve '*imajlı, fantastik va sanatsal söyleyişler*'e yer verdiği görülür. Kendi toplumlarının sesi olma, toplumsal travmaları şiire taşıma ve dil duyarlılığı oluşturma adına Zaza şairlerin çoğu, şiirlerde arı bir dil ve etkileyici bir üslup kullanır.

Şiir, bir dilin alfabetini oluşturmak adına önemli bir çabadır. Uzun yıllar, yazılı edebiyatla tanışmamış, devlet iradesi görmemiş ve çoğunlukla ulus

36 Hasip Bingöl "Zaza Şiir Tarihi Üzerine Bir İnceleme", *Sözden Yazıya Zazaca*, İstanbul 2019, s. 135-178.

anlayışı etkisiyle başka dillerin baskısı altında kalmış Zazaca gibi bir dilin yazılı edebiyatta alfabe veya literatürünü oluşturmak zor ve sancılı bir iştir. Modern tarzda yazılan Zazaca şiirlerin Latin alfabesi ile çok farklı yazılımları vardır. Alfabetik yazım farklılıkları bazı şairlerde dilin kullanımını açısından kimi sorunlar oluştursa da bu Zazaca şiirsel akışı ciddi anlamda etkilemekte ama şiirin görsel zeminini olumsuz etkileyebilmektedir. Bu eksiklik bazen de kimi edebiyatçıların dilin yapısı, özellikleri, grameri ve yazım kurallarını yeterince tanımadan duygusal bir refleksle edebiyata başlamalarından kaynaklanır.

5 şiir kitabıyla modern Zaza şiirinde en çok yazan şair Fahri Ergun, şiirlerinde '*memleket, dil, kader, sitem, kardeşlik, hasret, sevgi ve dert*' gibi çeşitli konuları işler. Şiirleri genellikle bireye ve topluma seslenme tarzındadır:

*La la xeyro to, fîna xînt bîyê/ Wesar şeqatnayo, ti xoya şîyê/
Êdî beso bizani û emîn bi/ Dimilîyê Sêregi, xend bê nefş nîyê...³⁷*

Çetin Satıcı, *Roja Sîpîye* ve *Azebe* isimli iki şiir kitabı hikâyemsi bir tarzda olup mitolojik ve folklorik öğelerin yanı sıra politik duyarlılıklar barındırır.

Roşan Lezgin *Dêsan de Sûretê Ma Nimite* adlı şiir kitabında '*memleket ve dil sevgisi, aşk ve felsefe, öğüt ve telkin, dert ve keder*' gibi unsurlar lirik bir tarzda ele alınır. Kimlik ve dil bilincinin öne çıkarıldığı şiirler aynı zamanda Zazaların dil ve kimlik ile ilgili yoksunluk ve hak talebine tercüman olmaktadır:

*Her kerra koyê xo rê xeml a / Ey yara raştikêne, ti ha ça? /
Her çekuye ruhê mi rê rîsalet / Her çekuye welatê mi ra leteyêk /
Her çekuya ke tamê aye serê zîwanê bapîranê mi ra yadîgar...³⁸*

İlyas Gizligöl'ün *Arîn rê Dêrî* adlı şiir kitabında 'Kürt ulusçuluğu, memleket, aşk, ölüm, çocukluk ve kadın' gibi temalar öne çıkar. Serbest tarzın ağırlık bastığı kitapta hece ile yazılan şiirlerde vardır.³⁹

Wısîf Pirbab(Yusuf Güven), *Derdê Hîris û Heşti* adlı şiir kitabını hapis-hanede yazmıştır. Şair, akıcı bir dille 'hasret, aşk, acı, siyaset, dil problemi, haksızlık, zindan ve kimsesizlik' gibi temalarla Dersim'e, Dersim'in tarih ve coğrafyasına, 1938'de Dersim'de yaşananlara ışık tutar:

37 Fahri Ergun, *Rindo*, İstanbul 2019, s. 57.

38 Roşan Lezgin, *Dêsan de Sûretê Ma Nimite*, İstanbul 2005, s. 10-12.

39 Bkz. İlyas Gizligöl, *Arîn Rê Dêrî*, Wêşanên Arya, İstanbul 2015.

Axx derba hirus û heşti /Taye weşa-weş sungi kerdî
Taye welatan ro surgun berdî /Memleketan dî viran û veşan merdî
*Axx mı dî yene mezele né derdî*⁴⁰

Hasan Yıldız, 61 şiirin yer aldığı *Pukeleka* adlı şiir kitabında Dersim ek-senli ‘memleket sevgisi, fakirlik ve yokluk, acı, göç, ağıt, sefalet, ıstırap ve kül-tür’ gibi temaları işler. Serbest tarz şiirlerde tematik güçlendirme için dağ, taş ve kuş gibi cansız varlıklar konuşturulur:

Pukeleka, tevera va daru demdano /Vore çever gureto, mara çı wazena
Bone quluke, çerange şiyaye /Zulmeta, çım çımu neveneno bıra
*Asmen biyo tari, rastiye biriya waye /Je taliye Kımancı dina biya tariye.*⁴¹

Dört şiir kitabıyla modern Zaza şiirin önemli isimlerinden biri de J. İhsan Espar’dır. Espar’ın şiirlerinde folklorik unsurlar, doğanın pastoral bir yak-laşım ile şiire yansması, aşk, hasret, acı ve kültür öne çıkmaktadır. Espar’ın şiiri hem kitaplarındaki tablolar hem de imgelemsel ile okunursa onun şiir poetikası daha iyi anlaşılır.

Zazaca şiirlerde folklorik öğeler, önemli bir unsurdur. Kamer Söylemez, Hawar Tornêcengi, Xal Çelker, Fuat Doğan, Mihanî Licokic, Umer Faruq Er-söz, Xıdırê Başî, Akman Gedik, Xece, Mahmut Arif Ayçiçek, Bedriye Topaç gibi şairlerin şiirlerinde Zazaların dil, örf, kültür ve coğrafyası ile ilgili folklorik öğelerle karşılaşmaktayız..⁴²

1979’dan günümüze modern anlamda Zaza şiirinin iyi sayılabilecek bir gelişim seyri vardır. Zazaca şiirler daha sonra büyük bir gayretle çoğalır. Binlere ulaşan bu şiirlerin birçoğu kitaplaşarak Zaza şiiri raflarındaki yeri-ni alır. Çeviri üç şiir kitabı⁴³ ve bir antoloji⁴⁴ dışında şu ana kadar 70 küsur

40 Wisiv Pîrbab , *Derdê Hîris û Heştî*, Dîyarbekir 2013, s.

41 Hasan Yıldız, *Pukeleka*, Tij Yayınları, İstanbul 2005, s. 13

42 Bingöl, s. 135-138.

43 Bkz. Ehmed Arif, *Mi Hesreta To Ver Qeydûbendî Kerdî Kehan*, Çev. Newzat Valeri, İstanbul 2015

Nurettin Durman, *Tîjbazî*, Çev. Hasip Bingöl, Erguvan Yayınevi, İstanbul 2012.

Ömer Hayyam *Rubaiyat*, Çev. Mayêra Gule, Do Yayınları, İstanbul 2013.

44 Berfin Jele, *Antolojiye Sairune Dina*, Belge Yayınları, İstanbul 2014.

Berfin Jêle’nin, *Antolojiyê Şairunê Dina*’sı adlı 368 sayfalık çalışması farklı dillerden Zazaca-ya yapılan şiir çevirileri şiir dünyasını Zazaca ile dolaşma imkânı vermektedir. Zazacada ilk antoloji şiir antolojisi özelliği taşıyan bu kitap, *‘Mevlana, Nesimi, Ömer Hayyam’dan Dante, Shakespeare, Hugo, Schiller, Goethe’ye; Lorca, Brecht, Neruda, Pavase, Morante, Ka-vafis ve Ritsos’tan, Durrell, Yeats, Hesse, Bachman’a; Kürt, Arap, Ermeni, Rus şiirinin ör-neklerinden, Nâzım Hikmet, Külebi, Ahmet Arif’e’* kadar birçok şairi Zazaca okuma imkânı sunmaktadır. Jele, önsözde çeviri tarzı, kullandığı kelimeler ve kelimelere yüklediği an-la-ma dair düşüncelerini dile getirir.

Zazaca şiir kitabı yayımlanmıştır. Bu şiir kitaplarından 2 tanesi 1988 yılında, 8 tanesi 1990'lı yıllarda, diğerleri 2000-2020 yılları arasında basılmıştır. Modern Zaza edebiyatı kategorisine dahil edebileceğimiz şiir kitapları tespit ettiğimiz kadarıyla şunlardır:

Şair	Kıtap	Yayınevi	Basım Tarihi
Akman Gedik,	<i>Roj Ma De Şewle Dano</i>	Vate	2012
Ali Himmet Dağ,	<i>Mısaibê mı mase</i>	Kendi	2002
Bazîd Cîhangîr,	<i>Zerrîya Mın Kengula ya</i>	Berdan Matbaası	2016
Bedrîye Topaç,	<i>Wextê Heskerdîşî</i>	Roşna	2013
Berfin Jêle,	<i>Çimê Eşqî To Dero</i>	Peri	2013
Berfin Jêle,	<i>Antolojiyê Şairunê Dina</i>	Belge	2014
Burhan Beyazyıldırım,	<i>Ez Bêkes o</i>	Berdan	2016
Çetîn Satıcı	<i>Roja Sîpîye</i>	Elma	2003
Çetîn Satıcı	<i>Azebe</i>	Sî	2002
Deniz Doğan	<i>Gulsaê</i>	Tij	2013
Deniz Doğan,	<i>Perperık</i>	Tij	2010
Deniz Gunduz,	<i>Xapxapık</i>	Vate	2014
Ercan Cengiz	<i>Roj Marê Sa Wano</i>	Tewn	2013
Ezîz Gul,	<i>Dalpeya Cemedeyên</i>	Aram	2013
Fahri Ergun	<i>Diz a Sêregi</i>	Arya	2010
Fahri Ergun	<i>Zuwen Vinîbose</i>	Arya	2012
Fahri Ergun	<i>Na Fın Do Bıbo</i>	Arya	2013
Fahri Ergun	<i>Dêê Ha Dê</i>	Arya	2015
Fahri Ergun	<i>Rındo</i>	Tuncay Matbaa	2019
Faruk İremet,	<i>Zeritenık</i>	İremet	1996
Halis Yurtsever	<i>Ez Kamîrê Biberbêne</i>	Veng	2007
Halis Yurtsever	<i>Beso</i>	J&J	2016
Hasan Yıldız	<i>Pukeleka</i>	Tij	2005
Hatîce Kılıç(Xece)	<i>Hesret u Hêvîya Bêsinor</i>	Vate	2015
Hawar Tornêcengi,	<i>Rozê Yena</i>	Tij	1999
İbrahim Doğan	<i>Heskerdena Mi</i>		2013
İdrîs Yazar	<i>Destê Zamanî</i>	Roşna	2018
İlhamî Sertkaya	<i>Min Hesretan de Mevirde Meso</i>		2002
İlhamî Sertkaya	<i>Zerîya Mın To de Mend</i>	Afiş	2003
İlyas Gizligöl	<i>Arîn Rê Dêrî</i>	Arya	2015
Îrfan Sîmserkîsij	<i>Tenyayîya Xwu de</i>	Roşna	2019
J. İhsan Espar	<i>Rengê Şewe Zerrîya Mi De</i>	Vate	2018

BİNGÖL ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

J. İhsan Espar	<i>Sanikêka Heskerdişî</i>	Vate	2014
J. İhsan Espar	<i>Dilopê Zerrî</i>	Vate	2008
J. İhsan Espar	<i>Berîyê Birîsimênî</i>	Vate	2019
Kamer Söylemez	<i>Adır u Asmen,</i>	Piya	1995
Kemal Astore	<i>Hazar Dengız ê Zerrê mı de</i>	Berhem	1991
Kemal Astore	<i>Destur Bide</i>	Tij	2003
Kemal Astore	<i>Gulistan</i>	Can	2006
Kemal Astore	<i>Gome</i>	Piya	1995
Koyo Berz	<i>Dersim Şeherê Zazaki</i>	İremet	1996
Koyo Berz	<i>Na Xumxuma</i>	Jina Nu	1988
Macir Ciron	<i>Derdê Macirî</i>	Roşna	2019
Mahir Çiçek	<i>Surbelek</i>	Yıldız	2013
Malmısanij	<i>Herakleitos</i>	Jina Nu	1988
Mehdi Özsoy	<i>Diwan</i>	Roşna	2014
Mehmud Arîf Ayçiğeg,	<i>Ha Vac Ha Vac</i>	Kayhan	2013
Memê Jêle,	<i>Sarê Genimi Ginay Goni ro</i>	Tij	2007
Memê Koêkorta,	<i>Lawika Cîrê Vaci,</i>	Medya	1997
Mihanî Licokic,	<i>Axîne Min Welat,</i>	Roşna	2014
Mihanî Licokic,	<i>Kulîlkên Buharê</i>	Roşna	2015
Mikail Aslan	<i>Kılamê Çemi</i>	Tij	2012
Newzat Valerî	<i>Wexto Vîndîbîyaye</i>	Vate	2016
Newzat Valêrî	<i>Dejê Nimiteyî</i>	Vate	2009
Rewal Rozvera	<i>Mojen Şiir I</i>	Kalan	2017
Roşan lezgin,	<i>Dêsan de Sûretê Ma Nimite</i>	Vate	2005
Safiya Pak	<i>Xeribey id Keye dı</i>	İremet	1997
Sait Çiya	<i>Kitabi Her Çi Nênusnenê</i>	Dersim	2014
Sait Çiya,	<i>Meberbe Biraê Mı</i>	Dersim	2016
Umer Farûq Ersoz,	<i>Kekû,</i>	Roşna	2013
W. K. Merdimîn	<i>Diwano Nimcet</i>	Peywend	2016
W. K. Merdimîn	<i>Dîwan</i>	Vate	2004
Wisiv Pîrbab	<i>Derdê Hîris û Hestî,</i>	Roşna	2013
Wusênê Gestemerdeyî	<i>Xezala Koyê Bîngolî</i>	Roşna	2020
Xal Çelker,	<i>Dûri Şiya Néjdi Ama,</i>	Tij	2000
Xal Sebrî	<i>Ez Kirdon rê Vona</i>	Roşna	2019
Xeyri	<i>Kesreta Zerrê Mı</i>	Tij	2003
Xidirê Başî,	<i>Gula Xizirî,</i>	Vate	2012
Zulkuf Kişanak	<i>Delala Çimrengîne rê Qesideyî,</i>	Vate	2007

2. HİKÂYE (ÖYKÜ)

Modern bir çerçevede hikâye, “yaşanmış veya yaşanması mümkün olan olayların edebi bir üslupla anlatıldığı kısa yazılar” olarak tanımlanır. Hikâye, bir olayı, yaşamdan bir bölüm, an veya kesiti kişi, yer ve zaman çerçevesinde ele alır. Aktaş & Gündüz hikâye için şu tespitlerde bulunurlar: *“Yaşanmış ya da yaşanabilir olaylar öykü türünün konusunu oluşturur. Her öyküde belli bir olay, olayın geçtiği mekân (yer), olayın gerçekleştiği zaman dilimi ve olayı gerçekleştiren kişiler (kişi kadrosu) bulunur... Öyküler romanlara göre kısadır. Kahramanları bir ya da birkaç kişiden meydana gelir. Öykü kahramanlarının kişilikleri derinliğine incelenmez. Yaşam serüvenlerinin tamamı yerine kısa bir bölümü anlatılır. Tek bir olay etrafında gelişir.”*⁴⁵

Geçmişte ‘destan, menkıbe, kıssa, rivayet, menkıbe ve mesele’ isimleriyle bilinen olay anlatılı türlerin yerini ‘öykünmek’ anlamıyla ilintili olan ‘öykü’ almıştır. Tarihsel süreç modern bağlamda ‘Olay, Durum ve Ben Merkezli’ olarak bölümlenen üç türlü hikâyeyi karşımıza çıkarır. Öykü türü, Dünya edebiyatında Rönesans’tan(16. yüzyıl) sonra *Giovanni Boccacio, “Decameron Öyküleri”* adlı eseriyle ilk örneğini verir ve bu eserle çağdaş öykücülük serüveni başlar. 18. yüzyılda *Voltaire*, insan dışı yaratıkları ve olmayacak olayları da öyküye katar. Öykü, bir tür olarak karakteristik özelliklerini ancak 19. yüzyılda romantizm ve realizm akımlarının yaygınlaşmasıyla kazanır.

Fransız İhtilali sonrası ‘ulus’ olma arzusu birçok toplumda depresir. Birçok toplum, ulus fikri üzerinden ‘idari, siyasi, eğitim ve edebiyat’ alanında bağımsızlık elde ederler. Ulusalılık fikrinin dünyada etkisini hissettirmesi aynı zamanda modern edebiyatı da tetikler. Böylece modern kapsamda sayılabilecek birçok yeni edebi tür ortaya çıkar, bazı edebi türler de kendini yenileyerek ‘modern edebiyat’ kapsamında yerini alır. Öykü de kısmen yeni kısmen de eski türlerin üzerine yeni özelliklerin bina edilmesi veya eski özelliklerden arınmasıyla oluşan modern bir edebiyat türüdür.

Türk edebiyatında öykü ilk örneklerini Tanzimat edebiyatıyla verir ve Servet-i Fünun’la öykü, modern bir çerçeve kazanır. Zazalar, birçok nedene bağlı olarak ulus fikir ve düşüncesinden uzak kaldılar. Bu sebeple modern edebi türler açısından sürükleyici güce sahip olamadılar. Yaşadıkları coğrafyada kendi dil, gelenek, etki ve edebiyatları açısından etkili siyasi bir nüfuz oluşturamadılar. Bu, Zazaca ve edebiyatının ilerlemesi önünde önemli bir engeldir.

45 Şerif AKTAŞ & Osman GÜNDÜZ, *Yazılı ve Sözlü Anlatım*, Ankara 2013, s. 339.

Zazaların geç bir dönemde şehir olgusuyla tanışması, Zazalarda orta sınıfin olmaması dilin gelişmemesi ve yazılmaması önünde diğer önemli etkenlerdir.⁴⁶ 1990'lı yıllar ve sonrası şehir olgusu ve orta sınıf oluşumu gibi bazı olumlu gelişmeler Zaza edebiyatını olumlu etkiler.

Modern Zaza edebiyatı, siyasal baskılar ve toplumsal nedenlere bağlı Avrupa'ya kaçan veya göç eden kişilerin gayretiyle ilk örneklerini 1979'dan itibaren verir. Türkiye'de ise Zaza edebiyatında modern anlamda ilk çalışmalar 2000'den itibaren verilir. Dil, kültür ve gelenek üzerinde azalan siyasal baskılar ve toplumsal nedenler modern türdeki çalışmaları olumlu yönde etkiler. Modern Zaza edebiyatında en önde ve popüler olan, çok okunan ve yazılan tür öyküdür.

- Öykü tarzında olup bir dergide yayımlanan Zazaca ilk metin *Macera î Silemonî Gince*'dir. Bu metin 1963'te Roja Newe'de yayımlanır. Aynı öykü bir süre sonra Hêvî adlı dergide de yayımlanır. Öykü tarzı bu metinde 1938 Dersim'ini, bu dönemde sürgüne gönderilen insanların yaşamından bir kesiti Süleyman Ağa'nın yaşadıkları etrafında ele alır.⁴⁷
- 1979'da Tirej dergisinin ilk sayısında Sabahattin Ali'den fabl özelliği taşıyan *Koyun Masalı* adlı bir öykü M. Dewic tarafından *Estaneka Mêşna* adıyla Zazacaya çevrilir.⁴⁸
- Malmisanij'in M. Brîndar mahlasıyla 1980'da Tîrêj dergisinin 2. sayısında yazdığı *Engîştê Kejê*.⁴⁹ adlı öykü, Kırmancca/Zazaca **ilk modern öykü** kabul edilir. Yazar, bu öyküde, bir öğretmen ile öğrencisi arasındaki diyalog ve anlatımlarla köylüler üzerindeki dil ve etnisite üzerinden oluşan baskı ve zulmü realist ve sade bir dille anlatıyor. Bu ilk öykü, yayımlandıktan bir süre sonra 12 Eylül darbesi gerçekleştiği için okurlar üzerinde beklenen etkiyi oluşturamaz. Çünkü o esnada herhangi bir vatandaşın üzerinde veya evinde ele geçecek bu tür bir dergi veya kaset suç unsuru sayılır... Yeni nesil ve öykücüler, bu ilk Zazaca öyküden tam 25 yıl sonra, 2005'te yeniden yayımlanınca haberdar olur.⁵⁰

46 İlyas Akman, *Modern Zaza Hikâyeciliği I*, Ankara, 2018, s. 12.

47 Akman, s. 13.

48 Sebahattin ALİ, "Estanika Mêşna" (Zazacaya çeviren: M.Dewij), *Tîrêj*, 1.Sayı, İzmir 1979, s. 39-42.

49 M. Brîndar, "Engîştê Kejê", *Tîrêj*: Kovara Çande û Pişeyî, Hejmar: 2, Sal 1980, İzmir, s. 32-37.

50 Munzur Çem, *Antolojîyê Hikayanê Kîrmanckî (Zazakî)*, Weqfa Kurdî ya Kulturî Li Stockholmê, Stockholm 2005, s. 57-63.

Kürtçe ve Zazaca yazan çizenlerin çoğu dönemin siyasi koşulları ve baskıları sebebiyle fırsatını bulup Avrupa'ya gider. Bu genç yazarlar, yazılı modern edebiyatın gelişimi yönünde, özellikle öykü ve roman alanında çalışmalar başlatır ve birçok dergi yayımlarlar.

- İkinci Zazaca öykü, J. Îhsan Espar'a ait *Derdê Dewrêşî* adlı uzunca bir öyküdür. Bu öykü, 1995'te Çıra dergisinin üçüncü sayısında yayımlanır.⁵¹ Öyküde az-buçuk Türkçe bilen emekli bir mahkeme kâtibinin yanlışlıkla ölümcül hasta teşhisi konulan karısı, komşuları ve çevresiyle ilişkisi, bu ilişkiler çerçevesinde 1970'li yılların Diyarbakır'ı, siyasi gösteriler, polis baskınları, halka yönelik katı davranışları anlatılır. Bu öyküde, dil anlatım yönüyle roman diline daha yakındır. Okur, bu öyküden de on yıl sonra, 2005'te yeniden yayımlanınca haberdar olur.
- 1995-96 yıllarında Serdar Roşan'ın kaleme aldığı *Bircanê Dîyarbekirî ra Mektubêke*⁵² ve *Gozêre*⁵³ adlı iki öykü Çıra dergisinin 2. ve 5. sayılarında yayımlanır. Bu iki öyküde 'etnik ve ulusal özelemleri dile getirilir.' Okur, bu iki öyküden de ancak on yıl sonra, 2005'te yeniden yayımlanınca, haberdar olur.
- Zazaca olarak yazılan **ilk hikâye** kitabı Kemal Astore'nin *Cer Hard Cor Asmen*⁵⁴ adlı kitabıdır. Bu kitap, 1994'te yayımlanır.
- 1996'da Vate dergisinin etkisiyle Vate Çalışma Grubu Zazaca eksenli dil çalışmaları başlatır ve bu grup bir süre sonra Vate Yayınevini kurarak Zazaca kitaplar yayımlamaya başlar. Roşan Lezgîn'in *Binê Dara Valêre de*(2002), J. Îhsan Espar'ın *Beyi Se Bena*(2004), Deniz Gündüz'ün *Hîkayeyê Koyê Bîngolî*(2004) adlı öyküleri bu bağlamda önemlidir.

Modern Zaza edebiyatının bu ilk öyküleri dil açısından kabul gören sözcük ve sözcük kalıplarını kullanmışlar. Dilin kullanıldığı ilk örnekler yönüyle bu bir başarıdır. Zaza halkının yaşam ve coğrafya dinamikleri tema olarak şiiri etkilediği oranda hikâyeyi de etkilemiştir. Zazaca öykülerde basmakalıp örneklerden ziyade bire bir yaşanmışlıktan alınmış örnekler göze çarpar. Zazaca öykülerin çoğu '*dil, kültür, etnisite, inanç, örf, coğrafya, kader, baskı, yasaklar, ideoloji, zindan, gurbet, algı, aşk, kadın, acı, sevinç ve keder*' gibi

51 J. Îhsan Espar, "Derdê Dewrêşî", *Çıra kovara kulturî-kovara komelaya nivîskarên kurd li swêdê*, Hejmar 3, İlon 1995, Stockholm, s. 55-70.

52 Çem, *Antolojiyê...*, s. 151-158.

53 Çem, s. 124-151.

54 Verlag J. B. Metzler, *Interkulturelle Literatur in Deutschland: Ein Handbuch*, Stuttgart 2007, sayfa: 470

halka tercüman olabilecek ve halkın kendisini bir şekilde bulduğu konuları içermektedir. Tema, bireysel ve duyuşsal tarzdan ziyade halk ve devlet üzerine ilerler. Yaşanmışlık ve yaşanmışa dair anlatımlar, Zaza edebiyatı için yeni olsa da Zaza yazar ve şairlerde estetik bir bilinç gelişmesi olarak görülebilir.

Zazaca öyküler, edebi ölçütler, öykü kalitesi ve dilin kullanımı açısından, genel olarak belli bir seviyenin üzerindedir. Türk ve Kürt edebiyatına oranla yazılı edebiyat açısından geciken Zazaca, yazılı alana girdiği andan itibaren etkili olmuştur. Zazaca öykü yazarların çoğu Türkçe, Kürtçe, Arapça, Farsça ve Almanca gibi dillerden biri veya birkaçıyla 'şiir, öykü, roman veya tiyatro' yazar veya yazabilen olduğu için Modern Zaza edebiyatında göz ardı edilebilecek öykü neredeyse yoktur.

Zaza edebiyatında ilk öyküden itibaren dil ve üslup yönüyle modern bir seviyeden söz konusudur. Zazaca modern edebiyatı dil, şekil ve içerik yönüyle zengindir. Zazaların 'kader, coğrafya, inanç, dil, eğitim ve asimilasyon' gibi birçok toplumsal sorunu vardır. Bu sorunsallık zinciri öyküde içerik endişesini şekil endişesinin önüne geçirmiştir. Zaza öykücüler, genellikle dili düzgün ve kelimeleri yettiği kadar kullanırlar. Yazı dili açısından belli bir standart ve ortak bir yazımı olmayan yazılı Zaza edebiyatında ilk örneklerde mecaz, sembol ve ironi yoğunluğu asıl amaca hizmet etmez; çünkü alegorik ve sembolik bir dil anlaşılması ve karmaşaya yol açar.

Osmanlı bakiyesi ulus bir devletin Türk ve Türkçe dışındaki halk ve dille-re bakış açısı, dil ve inanç üzerinden yoğunlaşan baskılar, inkâr politikaları, gelişmemişlik ve mahrum bırakılmışlık Modern Zaza edebiyatının konu kapsamını bire bir etkiler. Bu bağlamda dergi ve öykü kitaplarında karşımıza çıkan öykülerde *köy hayatı ve zorlukları, köy boşaltmaları, zindan, işkence, sürgün, katliam, çatışma, Türkçe bilmeyişin başa getirdikleri, iki dillilik ve oluşan trajediler, ekonomik sorunlar, yalnızlık, aydın yabancılaşması, kadın sorunları ve ağa-aşiret eksenli töre algısı* gibi konular belirgin bir şekilde ele alınır. Zazaca öykülerde ideolojik, politik ve siyasi bir zorunluluk kendini hissettirir. Zazaların bireysel ve toplumsal vaziyetleri öykü yazarlarının hayatından izlerin öyküye sinmesini zorunlu kılmıştır.

Zaza öykücülüğü açısından 2000 sonrası bir ivmedir; çünkü arzulanan seviyede olmasa da dil, inanç ve etnisete önündeki birçok engel kalkmış ve Zazaca eğitim imkânı oluşmuştur. Yasal bazı iyileştirmeler etkisiyle son on beş yılda Zaza edebiyatında adeta bir öykü patlaması yaşanır. Bu durum, aslında bir toplumun dili ve kültürü önündeki engellerin kalkıp bir serbestlik ortamı oluştuğunda o toplumun edebiyatın nasıl geliştirileceğinin bir göstergesidir.

...

Zaza edebiyatında **ilk öykü kitabı** Kemal Astore'nin 1994'te kaleme aldığı *Cer Hard Cor Asmen* adlı kitaptır.⁵⁵ 144 sayfadan oluşan bu kitapta 29 hikâye yer almaktadır. Olay hikâyeleri olarak değerlendirebileceğimiz bu hikâyeler, Erzincan çevresinde yaşanan olaylara dayanır. Kimi hikâyeler yazarın başından geçenleri anlatmaktadır. *İnsanların yaşadığı acılar, devletin zulmü, eski zamanlardaki sıkıntılar, aşk, ağa köylü ilişkisi, komşuluk, keramet ve şaka-laşmalar* gibi geniş bir konu yelpazesi olan kitap modern tarzdan ziyade halk ve modern arası bir geçiş izlenimi vermektedir. Hikâyelerin çoğu bir ders ile biterken halk deyişleri, deyimler, tekerlemeler, maniler ve argo sözcüklere de rastlanır. Kitap, ismini bir öyküden değil *Kam Beno Muxtar* adlı öyküde geçen şu şiiirden alır:

*Qesei amê qesu dîma, / Reşti çeunê dina.
Cer hard cor asmên o, / Dewa ma de ju qesê bio vîla.
Bierê bierê bîvinê, / Hal u gumanê dewa ma.
Zeke hewri qîlaşiayi ra, / Dewa ma tey bie via.
Cer hard cor asmen o, / Haq rie mordemê rîndi de şe kero*

...Roşan Lezgin, modern Zaza öykücülüğü adına önemli bir isim olup 6 öykü kitabıyla en çok öykü yazan kişidir. Yazarın ilk öykü kitabı *Binê Dara Valêre de*⁵⁶ 10 öyküden oluşmaktadır. Bu kitap, modern tarzda ilk öykü kitabı sayılır. Yazar, bu eserinde hikâyelerini çoğu zaman şiirsel bir dil ve söylemle aktarır. Hüzün, ayrılık acısı, kadına bakış, Diyarbakır sevgisi ve aşk gibi temaların öne çıktığı kitapta okuru etkileyen, gerçekçi bir dil ve kahramanların çok yönlü tasviri söz konusudur. Zazaca/Kırmanca hikâye yazmada rüştünü ispatlayan yazar, hikâyelerini etkili bir dille ustaca işliyor. Lezgin'in hikâyelerinde konu çeşitliliği dikkat çeker. Bu hikâyelerin çoğunda mizah, alegori ve eleştiri iç içe geçmiş, hikâyeler öğretici bir tavırdan uzak şekilde aktarılmaya çalışılmıştır. Lezgin'in hikâyelerinde mekân, genel itibarıyla yaşadığı şehir olan Diyarbakır ve çevresidir. Deniz Gündüz, Lezgin'in hikâyeciliği için şunları söyler: "*Roşan Lezgin'in hikâyeleri unutulmaya yüz tutmuş bir dilin ilk örneklerindedir. Lezgin'in estetik açıdan diğer dillerdeki hikâyecilerden geri kalan hiçbir yanı yoktur. Hatta Lezgin'in dar bir alan içerisinde zengin bir edebi eser yaratmaya çalıştığını söyleyebiliriz.*"⁵⁷

55 Bkz. Kemal Astore *Cer Hard Cor Asmen*, Weşanxaneyê Doz, Stenbol 1994.

56 Bkz. Roşan Lezgin, *Binê Dara Valêre De*, Weşanxaneyî Vateyî, İstanbul 2002.

57 Yusuf Aydoğdu, "Modern Zaza Hikâyeciliğinin Tarihsel Serüveni", *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*, Yıl:1, Cilt:1, Sayı:1, Ocak 2015, ss. 55-66.

Deniz Gündüz, 2004'te kaleme aldığı *Hikayeyê Koyê Bîngolî* adlı hikâye kitabı beş hikâyeden oluşur. Realist bir yaklaşımla yaşanmış olaylardan yola çıkan Gündüz, bir Zaza halkının yaşadıklarını yansıtmaktadır. Akıcı, betimleyici ve şive özelliklerinin öne çıktığı bir dille kaleme alınan hikâyelerde köy hayatı ve zorlukları öne çıkmaktadır. Dert, keder, acı ve ironinin iç içe olduğu hikâyeler yöre halkının yaşam resmidir.⁵⁸

J. İhsan Espar'ın *Beyi Se Bena* adlı hikâye kitabı tek ve uzun bir öyküden oluşmaktadır. Yazar, kitabında Zaza köylülerinin sorunlarını realist bir bakışla tasvir ve karakter analizleri yansıtır. Köylü ile hükümet adına hareket eden asker ilişkileri, köylü üzerindeki baskı ve köylünün ruh hali yer yer doğrudan, yer yer dolaylı yansıtılır. Hikâyede genç bir kadının trajedisi işlenmektedir. Askere giden kocasından haber alınamayınca kadın başka biriyle evlendirilir. Roman boyutuna ulaşan bu uzun hikâyede, kahramanların çevresinde gelişen ilişki yumağı iyi analiz edilmiş. Köylülerin asker ve devlete duyduğu korku, birbirleriyle ilişkileri, düşünüş tarzları anlaşılır bir dil ve güçlü bir gözlemle örülmüştür.⁵⁹

Munzur Çem, modern Zaza edebiyatına katkısı olan bir yazardır. Dergi, şiir, hikâye ve roman türünde eserleri vardır. *Antolojîyê Hikayenê Kirmanckî(-Zazakî)*⁶⁰ adlı çalışması ilk hikâye antoloji örneğidir ve burada farklı öykücülere ait 11 hikâyeyi bir araya getirilmiştir. *Hewnê Newroze*, yazarın tek hikâye kitabıdır.⁶¹ Kitapta 17 hikâye vardır. Dersim coğrafyasının mekân olarak geçtiği kitapta daha çok köylüler, onların birbiriyle ilişkileri göze çarpar. Burada coğrafya değer ve bağlılık ilişkisi içinde ele alınır. Aşiret savaşları, 1938 Dersim olaylarını işleyen sürükleyici hikâyeler şive ve diyalog aktarımlarıyla gerçekçi bir çizgide ilerler.

Ömer Faruk Ersöz, *Berenge* adlı kitabında 12 hikâye yer alır. *Ölüm, aile baskısı, köy hayatı, memleket hasreti, yalnızlık, köyden kente göçün getirdiği sorunlar* gibi farklı temalardaki öyküler yaşanmışlık hissi uyandırır. Şiirsel bir anlatım, güçlü mekân ve kişi tasvirleri, her hikâyedeki eleştirel sosyal ve siyasal bir mesaj göze çarpan özelliklerdir.⁶²

Hüseyin Çağlayan, *Hekatê Kılmi* isimli hikâye kitabını Haziran 2017'de yayımlar. Bu kitapta *'Yomose Ve Xıdırî ra, Apo, Estemol, Aliyê'm, Sey Momîd...'*

58 Bkz. Deniz Gündüz, *Hikayeyê Koyê Bîngolî*, Weşanxaneyî Vateyî, İstanbul 2004.

59 Bkz. J. İhsan Espar, *Beyi Se Bena*, Weşanxaneyî Vateyî, İstanbul 2004.

60 Bkz. Munzur Çem, *Antolojîyê Hikayenê Kirmanckî(Zazakî)*, Weqfa Kurdî ya Kulturî Li Stokholmê, Stockholm, 2005.

61 Bkz. Munzur Çem, *Hewnê Newroze*, Weşanxaneyî Vateyî, İstanbul 2005.

62 Bkz. Umer Ersoz, Farûq, *Berenge*, Roşna Yayınevi, Diyarbakır 2013.

gibi hikâyeler başta olmak üzere 12 hikâye vardır. Bu hikâyelerde '38 Dersim katliamı, baskı, işkence, ölüm, evlilik, aşk, acı, ev/aile problemleri' gibi konular işlenmektedir.⁶³

İlyas Akman'ın 2 cilt olarak hazırladığı Modern Zaza Hikâyeciliği, Modern Zaza hikâyelerini bir araya getirme yönüyle önemli bir kitaptır. Bu iki kitapta toplam 35 hikâye kitabı özet ve tahlil ağırlıklı olarak ele alınmıştır. Her hikâye kitabındaki tüm hikâyeler, ayrı ayrı incelenmiştir. Akman, antolojik özellik taşıyan iki ciltlik kitabın yazılış amacını şöyle dile getirir: “...*Bu kitabın en önemli yazılış amacı Zazaları kendi dillerinin dünyasına davet etmektir. Analizini yaptığımız değerli öykülerden birinin dahi okurlarımızda merak, dikkat uyandırması önemlidir. Bu merak ile belki de birçok okurumuz ilk Zazaca kitaplarını ellerine alacaklardır. Eğer bu gerçekleşirse kitabımız yazılış amacına ulaşmış olacaktır...*”⁶⁴

Tespit ettiğimiz kadarıyla şu ana kadar, bir tane dahi olsa Zazaca öykü yazarların sayısı 100'ü aşkın olup öykü kitabı yazarlar ise 50'den fazladır:

Öykü yazarı	Kitap	Yayınevi	Basım Tarihi
Abdullah Esen	<i>Kuçeya Hunerî</i>	Avesta	2012
Ahmet Cana	<i>Meselê/Hikâyeler</i>	Asil	2010
Alî Aydın Çiçek	<i>Teberik</i>	Vate	2010
Alî Aydın Çiçek	<i>Lêl</i>	Vate	2014
Ali BEYTAŞ	<i>Solê Sûrî</i>	Roşna	2014
Ali Rıza KALAN	<i>Lêlê Şodirî de Yew Rayîrwan</i>	Vate	2015
Bedrîye Topaç	<i>Bero Sûr</i>	Roşna	2012
Burçîn Bor	<i>Hêvîya Macire</i>	Roşna	2013
Denîz Gündüz	<i>Hîkayeyê Koyê Bîngolî</i>	Vate	2004
Enwer YILMAZ	<i>Bena Hol</i>	Nas Ajans	2019
Enwer YILMAZ	<i>Ti Dejêko Bêwayîr î</i>	Tewn	2014
Erkan Tekîn	<i>Sewdaya Belekine</i>	Roşna	2013
Faysal Bozkurt	<i>Estanekan de Cuyayîşî Ma</i>	J&J	2014
Heqie Mergarîji	<i>Budelaê Gırşî</i>	Pirevi	1996
Hikmet Çalagan	<i>Ters</i>	Vate	2014
Huseyîn Karakaş	<i>Zere Ra</i>	Roşna	2014
Huseyîn Karakaş	<i>Reçâ Binbareke</i>	Roşna	2016
Huseyîn Karakaş	<i>Hîrê Nameyî</i>	Roşna	2019

63 Bkz. Hüseyin Çağlayan, *Hekâtê Kîlmi(Zazaca Kısa Öyküler)*, Kalan Yayınları, Tunceli 2017.

64 İlyas Akman, *Modern Zaza Hikâyeciliği I*, s. 17.

Huseyîn Karakaş	<i>Omid Esto</i>	Vate	2006
Hüseyin Çağlayan	<i>Hekatê Kilmi</i>	Kalan	2017
İdris Yazar	<i>Cimê Aşikan ra Hewt Hikayeyê Gelêrî</i>	Roşna	2018
İsmet Bor	<i>Estareyê Koyê Hesarî</i>	Roşna	2014
J. İhsan Espar	<i>Beyî Se Bena</i>	Vate	2004
Jêhatî Zengelan	<i>Gorse</i>	Vate	2007
Kemal ASTARE	<i>Cer Hard Cor Asmen</i>	Doz	1994
Lorin DEMİREL	<i>Vîndîbîyaye</i>	Vate	2014
Mehmûd Nêşite	<i>Çakêto Sipî</i>	Vate	2012
Memê Koêkorta	<i>Reuka Doy</i>	Bon	2001
Munzur Çem	<i>Hewnê Newroze</i>	Vate	2005
Murad Canşad	<i>Xafilbela</i>	Vate	2014
Murad Canşad	<i>Waşti</i>	Roşna	2015
Murad Canşad	<i>Hesê Mişî</i>	Roşna	2013
Nadîre Guntaş Aldatmaz,	<i>Pîye Mi Kemane Cinitêne</i>	Roşna	2013
Roşan Lezgin	<i>Ez Gule Ra Hes Kena</i>	Vate	2007
Roşan Lezgin	<i>Tariyîya Adirî De</i>	Roşna	2012
Roşan Lezgin	<i>Halîn</i>	Vate	2006
Roşan Lezgin	<i>Ap Hus</i>	Roşna	2016
Roşan Lezgin	<i>Kevoke</i>	Roşna	2019
Roşan Lezgin	<i>Binê Dara Valêre De</i>	Vate	2002
Serdar Roşan	<i>Dara Gozê</i>	Doz	2005
Seyitxan Kurij	<i>Ca Yo Ke Tîjî Ti Ra Bena Vila⁶⁵</i>	Evrensel	2013
Seyîtxan Kurij	<i>Grev</i>	Roşna	2013
Şeyda Asmîn	<i>Zeman Sey Fekê Kardî Bî</i>	Roşna	2013
Umer Farûq Ersoz	<i>Berenge</i>	Roşna	2013
Yismayil MİRZA	<i>Havalê Roza Tenge</i>	Analiz	2013
Yismayil MİRZA	<i>Hedrê Mî Nino</i>	Kenan Ofset	2011
Zülfûkar Ayyıldız	<i>Hesê Zerrî</i>	_____	2015

3. ROMAN

Roman, insanların serüvenlerini, iç dünyalarını, toplumsal bir olay ya da olguyu, insan ilişkilerini ve değişik insanlık durumlarını anlatan modern bir edebi türdür. Uzun anlatımlı edebiyat türlerinden biri olan roman, olayları yer, zaman ve şahıs kadrosu bütünlüğü ve uyumu içinde anlatır ve okuyucuyu çekebilecek nitelikte merak unsurları içerir. Birbirleriyle bağlantılı olayları

65 Bu kitap Ahmet Say'ın *Güneşin Savrulduğu Yerden* adlı kitabının Zazacaya çevirisidir.

temel bir düşünce etrafında birleştirilerek yansıtan roman, hem bir gerçekliğin hem de bir kurgusallığın ürünüdür. Romanda aslında romancının hayal gücü, sanatçı kişiliği, görgü ve bilgisiyse, zengin duygu ve düşüncesiyle yaratılan yeni bir yaşam ortamı anlatılır. Romanın geçtiği sosyal çevre içerisinde din, felsefe, ahlak ve siyasete gibi toplumsal öğelere yer verilir.

Edebiyat, siyaset ve sosyoloji ilişkisi eskiden beri tartışılmalan ve irdelelen bir konudur. Çoğu edebiyat kuramcısı, edebiyatın yaşamla güçlü bir bağ içinde olduğunu dile getirir. Edebiyat, bir bakıma yazarın veya yaşadığı toplumun yaşadıklarına tanıklık ve sözcülük etme gibi bir görevi vardır. Hayat, edebi bir çerçevede en geniş şekliyle romanlarda karşımıza çıkar. İnsan yaşamının dış ve iç dinamiklere bağlı kurmaca bir dünyayla yeniden şekillendiği roman, 18. yüzyıldan bu yana etkili ve tercih edilen bir tür olarak varlığını sürdürmüştür. Romantik, Realist, Naturalist, Egzistansiyalist, Modernist ve Postmodernist akımların toplumsal etkide güç gösterisi olarak romanı öne çıkarmışlardır. Felsefik bir alt yapısı olan bu akımlar, seslerini duyurmada roman türünü işlevsel bir hale getirmişlerdir.

Modern zamanlardaki edebiyatın önemli bir türü olan roman, bir toplumun günlüğü sayılabilir. Birey ve toplumun uzun, sıkıntılı, zorlu ve çetrefilli hayatı acısı, tatlısı, aşkı, hasreti, örfü, inancı ve çatışmaları gibi birçok yönle romana yansır ve böylece roman, bağrından çıktığı toplumun hayatına tanıklık etmiş olur. Anlatım ve olay akışı yönüyle hikâyeye de roman gibi bir toplumun hayatına tanıklık etse de buradaki tanıklık romana göre daha dar kapsamlıdır.

Roman, Avrupa'da sözlü edebiyattaki destan türünün evrimleşmesinin bir ürünüdür. Roman türünün ilk örneğini 15. yüzyılda Fransız yazar *Rabelais* yazar ve 16. yüzyılda Miguel de Cervantes'in *Don Kişot*'u bu türün ilk başarılı örneği kabul edilir. Roman, yetkin örneklerini 19. yüzyılda verir ve bu yüzyılda romantizm ve realizm etkisiyle karakteristik özelliklerini kazanır. 20. yüzyıldaki sosyal, siyasal, ekonomik, ideolojik ve teknolojik gelişmeler güçlü bir şekilde romana yansır.

...

Yazılı edebiyata geç geçiş sebebiyle Zazaca ilk romanlar ancak 90'lı yıllarda yazılır. Zaza edebiyatında roman, şiir ve hikâyeye göre daha az gelişmiştir; çünkü roman, diğer türlere göre dil ve anlatım yönüyle daha niteliksel bir yön ister. Roman, karakter sayısının fazlalığı, mekân, zaman, anlatıcı ve yapı gibi etkenlerle çok yönlüdür. Bu etkenler edebi bir tür için daha uzun bir

uğraşı ve fazla bir çabayı gerektirir. Henüz emekleme aşamasında olan Zaza edebiyatında roman türünde fazlaca kalem oynatılmaması doğaldır. *Politik ve siyasi bakış, edebi bir kaygı ve okur endişesi* de Zazacada roman yazımını olumsuz etkilemektedir.

J. İhsan Espar'ın çevirdiği *Robinson Crusoe*, *Notre Damea Parîsî*, *Dêrê Santa Ranghild de*, Jehati Zengalan'ın çevirdiği *Bedilîyayış*(Franz Kafka), Kemal Akay'ın çevirdiği *Karkerê Noni*, Xal Çelker & Sait Çiya'nın çevirdiği *Hesrete*(Hraçya Koçar) Haydar Işık'ın çevirdiği *Memik Axawo Dêrsimij* adlı 7 çeviri roman hariç şu ana kadar tespit edilen Zazaca roman 18'dir.

Zazaca romanlarda çoğunlukla işlek bir dil kullanılsa da farklı ağızların kullanılmasından dolayı anlaşılabilirlik romanı kısmen zorlaşmaktadır. Edebiyatın siyaset, politika, ideoloji ve eski zamanla ilişkisi vardır. Bazı edebiyatçılar, bir amaç doğrultusunda hareket ederler ve edebiyatı da bu misyon için bir araç sayarlar. Bu tür bir ilişki romanlarda daha çok göze çarpar. Birçok ulusal edebiyatta bu siyasi ve ideolojik hava vardır.

Zazaca roman yazarların çoğunun hayatında 'köy baskınları, dil yasakları, örgütsel faaliyetler, Avrupa'ya kaçış ve zindan' yaşanmışlığı ve tanıklığı olduğu için bu yazarlar ideolojik açıdan **sosyalist ve ulusalçı** bir bakışa sahiptir. Bu bakış açısı çoğu romanda ideolojik bir anlatım ve roman kahramanlarının doğrudan veya dolaylı desteklenmesi, olumlu ele alınması gibi bazı açmazlar oluşturmaktadır.

Zazaca romanlarda '*siyasi, toplumsal ve tarihi*' bir bağlam söz konusudur. Zaza ve Kürtlerin akrabalık ve kader ortaklığının getirdiği son 150 yıllık yaşanmışlık romanlara da yansır. Zazaca romanların ana eksenini oluşturan '*Ermenilerle ilişki ve çatışmalar, bu çerçevede yaşananlar; Dersim katliamı ve etkileri, Alevilerin tarihsel dramları, Şeyh Sait hadisesi, dil ve kültür üzerindeki yasaklar, askeri darbeler, 80'li yıllardan itibaren bölgede yaşanan çatışma, zulüm, köy boşaltmaları, göç, kaçış, hapis ve kadın*' gibi konular realist bir yaklaşımla ele alınır. Kimi romanlarda '*aşk, ölüm ve hüzn*' gibi bireysel temalar da kendini hissettirir. Zazaca romanlar basım tarihi sırasıyla şunlardır:

Yazar	Roman	Yayınevi	Tarih
Munzur Çem	<i>Hotay Serra Usifê Qurzkızı</i>	Roja Nu	1992
Mehmet Gülmez	<i>Dêrsim'ra ve Dare Estene Seyit Rıza</i>	Zed	1996
Deniz Gündüz	<i>Kılama Pepûgî</i>	Vartan	2000
Sait Çiya	<i>Her Çi Beno Sanike</i>	Tij	2001

Yismail Mirza	<i>Silema-I</i> ⁶⁶		2004
Munzur Çem	<i>Gula Çemê Pêrre</i>	Vate	2007
İlhami Sertkaya	<i>Kılama Şilane</i>	Pêri	2007
Jêhatî Zengelan	<i>Zıfqêra Berî</i>	Vate	2009
Deniz Gündüz	<i>Soro</i>	Vate	2010
Cengiz Aslan	<i>Moriber</i>	Kardelen	2011
Medet Can	<i>Barkerdena Zerrî</i>	Kayhan	2012
Wedat Kaymak	<i>Welîyê Hediki (Peyeyê Şêx Seîdî) û Ez Qelbînij</i>	Arya	2012
İlhami Sertkaya	<i>Sosine û Gulîzare</i>	Vate	2013
Deniz Gündüz	<i>Kalaşnîkof</i>	Vate	2013
Hasan Dîlawer Dêrsim	<i>Deyndar</i>	Vate	2014
Hüseyin Çağlayan	<i>Pêt ve Pelge ra</i>	Fam	2015
Nadire Güntaş Aldatmaz	<i>Pîltane</i>	Vate	2016
Serwet Akkaş	<i>Heyf</i>	Roşna	2017

- Munzur Çem'in *Hotay Seré Usivê Qurzkızı* adlı eseri, aslında anı türündedir. Eser, dil ve kurgu yönüyle roman niteliğindedir. Eser, Bingöl'ün Kiğı ilçesi Hop köyü Qurze mezrasında başlayan, küçük yaşlardan itibaren Dersim'in Kızılkilise'sinde devam eden Dersim katliamı tanığı Qurzeli Usiv'in uzun ve acılı bir hayatın hikâyesidir. Şeyh Sait ayaklanması, Ermeni tehirci ve Dersim harekâtının korkunç dramları, 1938 sonrası devam eden yaralar, II. Dünya Savaşı yılları ve *bir kızılbaş* olarak askerlik yapma, İstanbul ve Almanya'da işçilik eserin önemli kareleridir. Anı roman türü eser, bu büyük olaylar içinde aşiret ilişki ve husumetlerini, pir-mürşit bağı ve Dersim'in toplum ve aile yaşantısını yalın ve canlı bir dille anlatıyor.
- Mehmet Gülmez'in 1996'da kaleme aldığı *Dêrsim'ra ve Dare Estene SE-YÎT RIZA* adlı eser, ilk roman sayılır. Tanıkların dilinden biyografik anı olan eser kurgusal olarak bir romanın tüm özelliklerini yansıtmaktadır. Romanda 'Dersim olayları, Alevilere karşı olumsuz yaklaşım, Dersim başkaldırısı, katliam ve darağaçları' Seyit Rıza'nın hayatı ekseninde ele alınmaktadır. Devlet ideolojisinin Türk milliyetçiliği etkisiyle "Dersim isyanı lideri" olarak kötülediği Seyit Rıza'yı çoğu Zaza ve Kürt milliyetçisi bir lider olarak sahiplenmektedir.

66 2004'te Silema-I ismiyle basılan roman, Şubat 2020'de genişletilmiş haliyle yazarın şahsi çabasıyla SILEMAN I-II-III ismiyle yeniden basılır.

- Modern anlamda Zazaca/Kırmanca **ilk roman**, Deniz Gündüz'ün kaleme aldığı *Kilama Pepûgî*'dir. Romandaki olaylar II. Abdulhamid döneminde geçmektedir. Hamidiye Alayları, bölge hâkimiyeti ve bölgede yaşananlar yönüyle etkin bir güçtür. Bu romanda ağırlıklı olarak 1915 Ermeni tehciri dönemi ve sonrası bir atmosferde, yerleşik Kürt ve Ermeni ilişkileri, Kürt aşiretleri birbirlerine yaklaşımı, tarafların birbirleriyle çatışmaları ve o dönemin yaşam koşulları sade ve zengin bir dille anlatılıyor. Zaman ve mekân unsurunun öne çıkarıldığı roman, Kürt halkı açısından o dönem tarihine yazarın bakışıyla bir ışık tutmaktadır.

Romanda folklorik unsurlar ile büyümlü gerçekçilik dikkati çeker. Bu şekilde yazar, postmodern unsurlarla ve bu tarz bir üslupla eserini oluşturur. O, hem dönemin ruhuna uygun olarak yok olmak üzere olan bir dilde roman kaleme almıştır hem de eserinde, bu dönemin iki önemli unsuruna yani folklore ve büyümlü gerçekçiliğe yer vermiştir.⁶⁷

- Sait Çiya'nın 2001'de basılan *Her Çi Beno Sanıke* adlı eseri Zazaca üçüncü romandır. Romanda ilk olarak sürgünlük teması dikkati çeker. Yabancılaşma psikolojisi ile bunalmak üzere olan roman karakteriyle başlayan romanda sürgünlüğün sonucu depresif duygular baş edilemeyecek, nefes almayı güçleştiren ve yabancılaşma hisleri pompalayan bir dehlize dönmüştür. Kişinin vatani olarak tanımlanan anadile (Zazaca) özlem, romanda önemli bir konudur. 1938'de Dersim olayları geniş bir çerçevede ele alınır. Kafdağı, yedi kat yer ve gök, kırk sayı motifi; Hızır, Lokman Hekim, Tavus Meleği; pepuk kuşu gibi masal ve halk anlatıları motifleri romana masalsi bir hava katmaktadır.⁶⁸
- Deniz Gündüz'ün ikinci romanı *Soro* ise, 1990'lı yıllarda, Muş bölgesinde yaşanan çatışmaların atmosferinde geçiyor. 26 bölümden oluşan romanda roman kahramanı Soro'nun PKK örgütü içindeki yeri, çatışmalar, Soro'nun yakalanması ve öldürülmesi realist bir çerçevede anlatılır. Romanda iki ateş arasında kalan bölge halkının yaşadıkları anlatılırken Sunni Alevi, Zaza Kürt, köylü şehirli, PKK ve asker romanda birbirini olumlu veya olumsuz etkileyen paralel unsurlar olarak karşımıza çıkar. Edebi kaygının kendini hissettirdiği romanda anlatım boyutuyla yazar ideolojik veya siyasi bir yaklaşımdan uzak kalmaya çalışır.

67 İlyas Akman, "Zaza Romancılığı Giriş", *Sözden Yazıya Zazaca*, İstanbul 2019, s. 179-233.

68 İlyas Akman, "Kurgusal Yapı ve Tematik Açısından Her Çi Beno Sanıke (Her Şey Masal Olur) Romanı", *Mukaddime*, Cilt 8, Sayı 2, Ocak 2017, s. 287-301.

- Munzur Çem'in *Gula Çemê Pêre* adlı romanı, 1990'lı yılların çatışmalı ortamında köyleri boşaltılarak İstanbul'a göç eden Alevi Zaza ailelerin İstanbul'daki trajik yaşamları ve kültürel değişim, insani ve edebi kaygılarla anlatılıyor. Romanda *Gülcan, Mirza, Elif ve Zerê* isimli karakterler öne çıkar. Gülcan ve Öznur'un ailesi etrafında gelişen göç merkezli bir olay örgüsü vardır. Göçün sosyolojik ve psikolojik etkileri realist bir gözle anlatılır. Kültür çatışması, romanda öne çıkan diğer bir temadır. 'Ötekileştirme ve kültür çatışması' ciddi problemlere yol açar. Önceden İstanbul'a yerleşenlerin onları istememesi, Zazaca konuştukları zaman diğer insanların onlara suçlu nazarıyla bakması, bekâr kızların fuhuş ve genç erkeklerin suç çetelerinin ağına düşmesi romanda zorluk çıkarmazı olarak işlenir.
- Jêhatî Zengelan'ın *Zifqêra Berî* adlı romanı, konu açısından ilginç bir örnektir. Romanda İstanbul ve Almanya'ya göç eden Kürtlerden bahsedilir. Almanya'da bir kursta tanışan evli bir Kürt erkeği ile yine evli olan bir Amerikalı kadının yasak aşk ilişkisi anlatılır. Lajekê Welatê Adirî ve Cinîya Welatê Wisarî vasıflı roman kahramanları Almanya'nın Mariaspring şehrinde bir kursa giderler ve burada tanışırlar. Tanışıklık zamanla bir gönül ilişkisine dönüşür. Hem Kürt erkek hem Amerikalı kadın başkasıyla evlidir. İkazlara rağmen bu yanlış ve yasak ilişkiyi sürdüren kadın ve erkek kurs sonrası memleketlerine dönerler. Görüşmeler telefon, mektup ve maille devam eder. Kadının kocası olanları fark edince bu yanlış ilişki sona erer. Realist ve natüralist etkiyle yazılan bu romanda Lajekê Welatê Adirî'nin ağzından Kürtlerin son otuz yılda yaşadıkları siyasi ve ideolojik bir yaklaşımla anlatılır.
- Medet Can, *Barkerdena Zerrî* isimli romanında 'çeşitli nedenlerle köy ve şehirlerini terk edip İstanbul'a gelen gecekondu sakinlerinin zorlu yaşamlarını' anlatır. Yazar, göçün ve gecekondu sorununun ne kadar can alıcı olduğunu ortaya koymak için, birçok farklı bölgenin insanına eserinde yer verir. Erzurum'dan göçüp Bosnalı Feyza ile evlenen Mehmet karakteri vardır. Onlar, iki farklı bölgeyi temsil ederler. Cemil karakteri ve ailesi ise Siverek bölgesini temsil eder. Bu farklı insanların ortak noktası, gecekonduya yaşamaları ve birçok sorunla mücadele etmek zorunda kalmalarıdır. Gecekondu sakinlerinin yaşadıkları dışlanma, yabancılaşma, maddi imkânsızlıklar, dil sorunu, aidiyetsizlik, "yitik cennet" olarak gördükleri memleketlerine özlem gibi konular, 1980 darbesine giden sürecin kaotik, anarşik ortamıyla birleştirilerek anlatılır. 12 Eylül 1980 darbesi, romanın temel saç ayaklarından biridir. Bü-

tün konuların arka planında bir aşk hikâyesi vardır. Roman, ismini, bu aşk hikâyesinden alır ve Şiyar'ın sevgilisi Zeynep'e yazdığı bir şiirle son bulur.⁶⁹

- İlhami Sertkaya'nın *Kılama Şilane* adlı romanı, ülkelerinden uzaklaşmak zorunda kalan Zaza/Kırmançların yaşamını anlatan dramatik karelerle doludur. Romanda örgütsel siyasi ve politik boyut öne çıkar. Roman yazarının birkaç yıl örgüt içinde kalması bu yaklaşımı etkilemektedir. Romandaki siyasi olaylar yakın zamanda yaşanmaktadır. Romanda Kürt meselesi 'dil ve zorunlu göç' merkezli çok yönlü işlenir ve 'adaletsizlik, toplumsal eşitsizlik, köy baskınları, zengin ve fakir ayırıcı' gibi meseleler 1980 darbesi ekseninde ele alınır.
- Wedat Kaymak'ın *Welîyê Hedîki (Peyeyê Şêx Seîdî) û Ez Qelbînîj* adlı romanı biyografi ve anı tarzında yazılmıştır. Kimileri bu eseri roman kabul etmezken roman yazarı kendisiyle yapılan bir görüşmede çalışmasını roman olarak isimlendirmiştir. 1984'te kaleme alınan kitap, 2012'de yayımlanabilmiştir. Roman yazarı, Qelbinli Hedik oğlu Veli'nin torunudur. Birinci ağızdan dinlenerek yazılmış olması yakın tarih açısından romanı değerli kılmaktadır. Roman, iki farklı uzun hayat hikâyesinden oluşur. İlk kısımda Hedik'in oğlu Veli'nin hayatı anlatılır. Veli, karıştığı bir öldürme olayından dolayı dağa çıkıp mahkûm olmuştur. Şeyh Saî'tle Qelbin köyünde bir araya gelir ve askerler köye gelince ayaklanma başlar. Bu çerçevede devletin zulümleri, hapis, kaçış ve mahkûm hayatı sade bir dille işlenir.

İkinci bölümde ise Qelbinli 'Eli isimli bir adamın yaşadığı acılar, zorluklar ve gördüğü baskılar trajedik bir şekilde anlatılır. 'Eli, Türkçe bilmediği için askerlikte çok zorluk çeker. 12 Eylül darbesiyle 'Eli baskı ve işkencelere maruz kalır. Bunlar, ilahi bakış açısıyla anlatılır. Anlatılan iki olay birbirinden farklı da olsa olayların Qelbin köyü eksenli yaşanmış olması ve farklı zamanlarda devletin zulmünün ele alınmış olması iki olayı birbiriyle ilgili kılmaktadır.

- Cengiz Aslan'ın *Morîber* adlı romanı, halk inanışları ve anlatıları ekseninde deyimler, evlilik, aile, toplumsal ilişkiler ve doğaüstü olaylara yer vermektedir. Okur, roman boyunca, Dersim bölgesinin birçok kültürel, toplumsal özelliğiyle karşılaşır ve bazen kendisini orada yaşıyormuş gibi hisseder. Roman, bir yönüyle bir kültür mirasını devreden yaşlıla-

69 İlyas Akman, "Gecekondu Sorunu ve 12 Eylül 1980 Darbesi Ekseninde Gönül Yolculuğu (Barkerdena Zerrî) Romanı", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 12/21, s. 13-22.

ra, bir köye, bir dağa ve bêkes bir dile olan vefa borcudur. Bu yönüyle eser, bölgenin bir rehberi gibidir.⁷⁰ Yazar, bunu şöyle ifade eder: “*Elle-
rimizle gömdüğümüz o hazinelerin kıymetini maalesef çok geç anladık.
Benim yaptığım kazmayı toprağa vurarak topraklarımızda yatan kültür
hazinesini gün ışığına çıkarmaktır. Bir bu... İkincisi burada can çekişen
bir dil söz konusu. Bu dile sırt dönüp başka bir dilde yazmaya vicdanım
elvermezdi, böyle bir tereddütüm de olmadı.*”⁷¹

- Hüseyin Çağlayan’ın *Pêt ve Pelge Ra* adlı romanı 544 sayfa olup 38 Dersim katliamı ve etkileri etkili bir dille anlatılır. Bu romanda Dersim katliamı öncesi ve sonrası olaylar Pet ve Pelge isimli iki kahramanın çevresinde anlatılır. Jelê ve Silemanî birbirini seven bir çifttir; ama çok istemelerine rağmen çocukları olmamaktadır. Bir gece Jelê bir rüya görür ve türbe ziyaretine gider. Derken bir kız çocukları olur. Romandaki asıl olaylar Pelge’nin doğumuyla başlar. Pet ve Pelge beraber büyürler ve birbirlerini severler. Ama devlet, Dersim halkını rahat bırakmaz. Bir müddet sonra Dersim’de olaylar baş gösterir. Halk ve aşiretler, bir kavganın içinde bulurlar kendilerini. Pêt, dağa çıkar. Bir müddet sonra dağdan iner ve Pelge ile evlenir. Beş çocukları olur ve ilk yıllarda mutlu bir hayat sürerler. Cumhuriyetin ilk yıllarında Dersim katliamı gerçekleşir, Dersim yakılır ve yıkılır. Seyit Rıza ve birçok insan katledilir, peşinden sürgün ve zindan gelir. Sürgün edilenler içinde roman kahramanı Pêt de vardır. Pêt, eşi Pelge ve çocuklarının hasretine dayanamaz ve Dersim’e geri döner. O ve Pelge bir süre gizlenirler; ama bir ihbar sonucu Pêt ve Pelge yakalanır, Munzur Çayı içinde katledilirler.

Pêt Ve Pelge ra romanın bir dönemin tanıklığı gibidir. Bu romanda bir halkın hem kimlik hem rejim muhalifi oluş trajedisi etkileyici bir dille işlenmiştir.

- Hesen Dilawer Dersim’in *Deyndar* adlı romanında en dikkat çeken yönlerinden biri, folklorik unsurlara fazlasıyla yer vermiş olmasıdır. Halk anlatıları, toplumsal ritüeller ve halk inanışları, yazarın eserine özenle serpiştirdiği unsurlardır.⁷² Deyndar romanı, 140 sayfadır. Yazar, her ne kadar bu çalışmasını roman olarak nitelemişse daha çok bir anı gibi

70 İlyas Akman, HALK İNANIŞLARI, HALK ANLATILARI VE DOĞAÜSTÜ OLAYLAR BAĞLAMINDA NİKÂHLI (MORİBER) ROMANI, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research Cilt: 10 Sayı: 51, s. 11-18.

71 Bkz. <http://birgun.net/haber/edebiyat-odullerimiz-ve-bizim-buyuk-caresizligimiz-16104.html>, Erişim: 12.02.2019

72 İlyas Akman, “Halk Anlatıları, Halk İnanışları, Toplumsal Ritüeller ve Büyülü Gerçekçilik Ekseninde Borçlu (Deyndar) Romanı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research)*, C.10, S. 51, 2017.

durmaktadır. 20 yılı aşkın bir süredir, hapisanede olan yazar, roman kahramanı Husên'in etrafında hapisane, özgürlük, aile ve sevgi gibi temaları öne çıkarır. Türkçe borç anlamına gelen Deyndar adlı romanda yazar ideolojik bir çerçevede 'memleketine, evine, annesine ve diline' olan borcunu ödeme arzusu içindedir. Kitabın ismiyle içeriği arasında bire bir ilişki vardır.⁷³

SONUÇ

Modern, Fransızca bir terim olup 'yeni, çağdaş ve güncel' olan kavram, durum ve gelişmeleri kapsar. Bilim, sanat, teknoloji gibi birçok alanda modern sözcüğü Avrupa'da 17. Yüzyıldan itibaren öne çıkar. Modern, edebiyatta ise "gelenekten kopan", "geleneğe karşı" olarak yazılan eserler için kullanılır. Modernist etkiyle siyasi, ekonomik, askeri, teknoloji ve kültürel alanlarda artan ve yoğunlaşan uluslararası ilişkiler, *roman*, *hikâye*, *şiir*, *anı*, *günlük*, *dene-me* ve *biyografi* gibi başka edebi türleri ortaya çıkarır.

Osmanlı'da ilk modern etki, 1839'da Tanzimat'la başlar, Batılılaşma ve modernleşme etkisiyle edebiyatta *gazete*, *şiir*, *roman*, *hikâye* ve *tiyatro* gibi yeni türler dâhil olur. Ulusal bir algı, çaba ve çerçeveye bağlı gelişen Batılılaşma ve modernleşme kimi toplumları olumlu kimilerini de olumsuz etkiler. Türk ulusalcılığı, Türkçenin öne çıkarılması ve Türk olmayan halkların inkârı, ikinci bir dilin yasal olarak tanınmaması ve bu dillerin konuşulmasına yönelik hazımsızlık, dil ve aidiyetlere dönük baskıcı tutumlar 1900'lü yılların başından itibaren Zaza ve Kürtler başta olmak üzere güçlü bir şekilde hissedilir. Bu olumsuz etki 1960'lı yıllarda şiddetlenir, 90'lı yıllarda zirve yapar. Bu olumsuz etki Kürt ve Zaza edebiyatını ciddi manada etkiler.

Kürtçe ve Zazaca gibi yazılı alanda ya hiç ya da güçlü olarak kullanılmamış, uzun süre yasaklanmış diller için, edebi eser ortaya çıkarmak zorlu bir iş, fedakârlık isteyen bir çaba ve samimiyet isteyen bir gayret olur. Bu modern Zaza edebiyatını bekleyen ve acilen aşılması gereken önemli bir engel olur. Zazaca; birçok akraba ve komşu dile oranla ilk yazılı ürünlerini geç verir. Bu gecikme diğer sebeplerle birlikte modern edebiyat çaba ve oluşumlarını da etkiler.

Dil ve edebiyatın ilerlemesi veya gerilemesi devlet idaresi, üniversite, bilim ve sanata bağlıdır. Kürtçe ve Zazaca, dil ve edebiyat alanında uzun yıllar bu etkenlerden yoksun kalır. Bu sebeple Zazaca dil üretimi için ilk dönem-

73 Bkz. Hesên Dilawer Dêrsim, *Deyndar*, Weşanxaneyê Vateyi, İstanbul-2014.

lerde legal/illegal yapılar ve siyasi hareketler öne çıkar. Baskı ve çatışma ortamı, ideolojik yaklaşımlar, kısır alfabe tartışmaları ve çeşitli imkânsızlıklardan dolayı bu süreçte Zaza edebiyatında güçlü dil ve edebiyat çalışmaları oluşmaz.

Modern anlamda Zazaca ilk kez 1963'te Roja Newe'de yayımlanan *Macera î Silêmonî Gince* adlı öyküyle vitrine çıkar. Devlet politikası ve diaspora etkisiyle 1970'li yıllar, Kürt ve Zazalar için ulusalcı bağlamda bir siyasi refleks oluşturur. Bu siyasi refleks edebiyata da yansır. 1979-80 yılları arasında yayımlanan *Tirej* dergisi, modern Zaza edebiyatının başlangıcına ön ayak olur. Bu çerçevede *Çıra*, *Hevi*, *Kormışkan*, *Ayre*, *Piya*, *Vate*, *Şewçıla* ve *Vir* gibi dergiler, modern Zaza edebiyatının oluşumu, ilerlemesi ve bilinmesinde karınca kadarınca önemli işlevler üstlenir.

Modern Zaza edebiyatında *şiiir*, *hikâye*, *roman*, *tiyatro*, *deneme*, *anı*, *biyografi* ve *mizah* gibi modern türlerde 1995'ten bu yana 25 yıllık gibi kısa bir sürede 200 dolayında eser yazılmıştır. Malmisanij, 1988'de yayımladığı *Herakleîtos* isimli kitap, Zazaca **ilk modern şiir kitabı** sayılır.

Kemal Astore'nin 1994'te yayımlanan *Cer Hard Cor Asmen* adlı kitabı **ilk Zazaca hikâye kitabı** olarak yayımlanır. Roşan Lezgin'in 2002'de yayımladığı *Bînê Dara Valêre de* adlı öykü kitabı ise modern tarzda **ilk öykü kitabı** sayılır.

Mehmet Gülmez'in 1996'da kaleme aldığı *Dêrsim'ra ve Dare Estene SE-YÎT RIZA* adlı eser Zaza edebiyatında yayımlanan **ilk roman** olur. Deniz Gündüz'ün 2000'de kaleme aldığı *Kilama Pepûgî* adlı roman Zazaca/Kırmanca **ilk modern roman** sayılır. Zaza edebiyatında 1980'den itibaren modern tarzda edebi türlerde eserlerin ilk örnekleri verilmiş ve bu yelpaze 2000'nin başından adına Modern Zaza edebiyatı denilebilecek bir kapsama ulaşmıştır.

KAYNAKÇA

- AKMAN İlyas Modern Zaza Hikâyeciliği I, Gece Kitaplığı, Ankara, 2018.
- AKMAN İlyas, "Gecekondu Sorunu ve 12 Eylül 1980 Darbesi Ekseninde Gönül Yolculuğu (Barkerdena Zerrî) Romanı", Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 12/21, s. 13-22.
- AKMAN İlyas, "Halk Anlatıları, Halk İnanışları, Toplumsal Ritüeller ve Büyülü Gerçekçilik Ekseninde Borçlu (Deyndar) Romanı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research)*, C.10, s. 51, 2017.
- AKMAN İlyas, "Kitabê Budelaê Gırşi de Meseleya Sunî û Elewîyan", *Dil Bilimleri Klasik Sorunlar Güncel Tartışmalar*, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, Mardin 2018.
- AKMAN İlyas, "Kurgusal Yapı ve Tematik Açından Her Çi Beno Sanıke (Her Şey Masal Olur) Romanı" adlı makalesinin sonuç kısmından.
- AKMAN İlyas, "Zaza Romancılığı Giriş", *Sözden Yazıya Zazaca*, Peywend Yayınları, İstanbul 2019.
- AKMAN İlyas, HALK İNANIŞLARI, HALK ANLATILARI VE DOĞAÜSTÜ OLAYLAR BAĞLAMINDA NİKÂHLI (MORIBER) ROMANI, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research* Cilt: 10 Sayı: 51.
- AKTAŞ Şerif & GÜNDÜZ Osman, *Yazılı ve Sözlü Anlatım*, Ankara 2013.
- ALİ Sebahattin "Estanika Mêşna" (Zazacaya çeviren: M.Dewij), Tirêj, 1.Sayı, İzmir 1979.
- Andranîk, *Dêrsim Raywanî û Cografya*(Kurmanckî ra tercume: Roşan Lezgîn), Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul 2010.
- ANUK Nevzat, "Kürt Gazeteciliği ve Zazaca", *II. Uluslararası Zaza Tarihi ve Kültürü Sempozyumu* (04-06 Mayıs 2012), Bingöl Üniversitesi Yayınları, Bingöl 2012.
- ARİF Ehmed *Mi Hesreta To Ver Qeydûbendî Kerdî Kehan*(Çeviren: Newzat Valeri), Vate Yayınevi, İstanbul 2015.
- ASMÊNO Bêwayir, "İlhami Sertkaya de Mobet", *Miraz*, Serre: 1, Umar: 2, Sibat 2007.
- ASTARE Kemal, *Cer Hard Cor Asmen*, Weşanxaneyê Doz, Stenbol 1994.
- ASTARE Kemal, *Merteley, Musqulki u Kai*, Zed Yayınları, İstanbul 1996.
- AYDOĞDU Yusuf "Modern Zaza Hikâyeciliğinin Tarihsel Serüveni", *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*, Yıl:1, Cilt:1, Sayı:1, Ocak 2015.
- AYDOĞDU Yusuf, "Modern Zaza Hikâyeciliğinin Tarihsel Serüveni", *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*, Yıl:1, Cilt:1, Sayı:1, Ocak 2015.
- AYGÜN Hüseyin, *Eve Tarixê Ho Têri Amaene*, Yazılama Yayımevi, İstanbul 2007.
- BİNGÖL Hasip, "Zaza Şiir Tarihi Üzerine Bir İnceleme", *Sözden Yazıya Zazaca*, Peywend Yayınları, İstanbul 2019.
- BRÎNDAR M., "Engîstê Kejê", Tîrêj: Kovara Çande û Pişeyî, Hejmar: 2, Sal 1980, İzmir.
- BULAK İbrahim, "Kayıp Bir Kürt ve Alevi Aydını: Doğan Kılıç", *Y. Özgür Politika*, 26 Mart 2019.

- ÇAĞLAYAN Hüseyin, Hekatê Kılmî(Zazaca Kısa Öyküler), Kalan Yayınları, Tunceli 2017.
- ÇELKER Xal, *Ebe Yaraniye Kewtime Rae*, Tij Yayınları, İstanbul 1998.
- ÇEM Munzur Antolojîyê Hikayanê Kirmanckî (Zazakî), Weqfa Kurdî ya Kulturî Li Stokholmê, Stockholm 2005.
- ÇEM Munzur, *Antolojîyê Hikayenê Kirmanckî*(Zazakî, Weqfa Kurdî ya Kulturî Li Stokholmê, Stockholm, 2005.
- ÇEM Munzur, *Hewnê Newroze*, Weşanxaneyî Vateyî, İstanbul 2005.
- ÇEM Munzur, *Hotay Serra Usifê Qurzkızı*, Weianên Roja Nu: 33, Stockholm 1992.
- ÇİMEN Hakkı *Torne Sey Rızay Qesey Keno*, Pir Yayınları, İstanbul 1997.
- DÊRSİM Hesên Dilawer *Deyndar*, Weşanxaneyê Vateyi, İstanbul-2014.
- DURMAN Nurettin, **Tijbazi**, (Türkçe'den çeviren Hasip Bingöl), Erguvan Yayınevi, İstanbul 2012.
- DÜZGÜN Mustafa, COMERD Muzır & TORNÊCENGİ Hawar, *Dêrsim de Diwayi, Qesê Pi-Kalkhan, Erf u Mecazi, Çibenoki, Xeletnaeni*, Berhem Yayınları, Ankara 1992.
- ERGUN Fahri, *Rındo*, Tuncay Matbaacılık, İstanbul 2019.
- ERSOZ Umer Farûq, *Berenge*, Roşna Yayınevi, Diyarbakır 2013.
- ESPAR J. İhsan "Derdê Dewrêşî", Çıra kovara kulturî-kovara komelaya nivîskarên kurd li swêdê, Hejmar 3, Stockholm îlon 1995.
- ESPAR J. İhsan, *Beyî Se Bena*, Weşanxaneyî Vateyî, İstanbul 2004.
- GİZLİGÖL İlyas, *Arîn Rê Dêrî*, Weşanên Arya, İstanbul 2015.
- GÜLMEZ Mehmet, *Dêrsim'ra ve Dare Estene SEYÎT RIZA*, Zed Yayınları, İstanbul 1996.
- GÜNDÜZ Deniz, *Hikayeyê Koyê Bîngolî*, İstanbul 2004.
- GÜNDÜZ Deniz, *Kilama Pepûgî*, Vartan Yayıncılık, Ankara 2000.
- HAYYAM Ömer, *Rubaiyat*(Çev. Mayêra Gule), İstanbul 2013.
- <http://birgun.net/haber/edebiyat-odullerimiz-ve-bizim-buyuk-caresizligimiz-16104.html>, Erişim: 12.02.2019
- <http://www.basnews.com/index.php/tr/culture-arts/371543>, 29.05.2018; Ferhat Pak, "Nuştoğ İlhami Sertkaya'dı Reportac", *Çime*, Serr 3, Umar, Payiz 2007, r. 14-17;
- <https://www.arasyayimcilik.com/tr/kitaplar/dersim-seyahatname/141>, Erişim: 01.04.2020
- İŞİK Haydar, *Memik Axawo Dêrsimij*, Tadayox: Mihem Himbêlij, APEC Yayınları, Stokholm 1994.
- JELE Berfîn, *Antolojiye Sairune Dina*, Belge Yayınları, İstanbul 2014.
- KABAKLI Ahmet, Edebiyat Türleri, TEV Yayınları, İstanbul 2016, s. 7.
- KORKUSUZ Şefik, *Tezkire-i Meşayih-i Amid (Diyarbakır Velileri I-II)*, Kent Yayınları, İstanbul 2004.
- LALEŞ Lal, "Türkiye'de Kürtçe Edebiyatı", *Notos Öykü*, Ağustos Eylül 2008, sayı: 11.
- LEZGİN Roşan, "Destpêkê Edebiyatê Modernî yê Kirmanckî (Zazakî)", *Vate, Kovara Kulturî*, Numre 34, İst. 2010, s. 66-72; Tirêj, 1.Sayı, İzmir 1979.

LEZGİN Roşan, *Binê Dara Valêre De*, İstanbul 2002.

LEZGİN Roşan, *Dêsan de Sûretê Ma Nimite*, İstanbul 2005.

LEZGİN, Roşan, <http://www.zazaki.net/yazi/modern-kirmancca-zazaca-edebiyati-168.htm>, Erişim Tarihi: 30.03.2020.

MALMÎSANIJ, *Herakleîtos*, Jîna Nû Yayınları, Uppsala 1988.

MERGARİJÎ Heqie, *Budelaê Gırşi*, *Pirevi Yayımcılık*, İstanbul 1996;

ÖZDEMİR Emin, *Edebiyat Sözlüğü*, Bilgi Yayımevi, Ankara 2014, s. 367.

PÎRBAB Wisiv, *Derdê Hîris û Heştî*, *Weşanxaneyê Roşna*, Dîyarbekir 2013.

Roja Newê: Kürtçe-Türkçe Gazete, Yıl: 1, Sayı: 1, 15 Mayıs 1963.

Tirêj, Kovara Çandi u Pişeyi, *Çapxana Kurd*, 2.Sayı, Sweden 1981.

Tirêj, Kovara Çandi u Pişeyi, *Evren Matbaası*, 2.Sayı, İzmir 1980.

VAROL Murat, "Zazaca Yazılan Eserlere Dair Bir Bibliyografya (1899-2014)", *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*, Yıl:1, Cilt:1, Sayı:1, Ocak 2015.

VERLAG J. B. Metzler, *Interkulturelle Literatur in Deutschland: Ein Handbuch*, Stuttgart 2007.

WELLEK R. ve WARREN A., *Yazın Kuramı* (Çeviren: Y. Salman, ve S. Karantay), Altın Kitaplar Yayımevi, İstanbul 1982.

YILDIZ Hasan, *Pukeleka*, Tij Yayınları, İstanbul 2005.

